

1/2013

Halvalla on hintansa

Kaupan omien merkkien tuotteiden vastuullisuus

Selvitys on tuotettu osana Finnwatchin Ihmisarvoisen työn tutkimusohjelmaa. Ohjelmaa tukevat:

Solidaarisuus

TEAM

Teollisuusalojen ammattiliitto ry

Finnwatch on suomalaisen yritystoiminnan globaaleja vaikutuksia tutkiva kansalaisjärjestö. Finnwatchin taustalla vaikuttaa kahdeksan kehitys-, ympäristö- ja ay-järjestöä: Solidaarisuus, Eettisen kaupan puolesta, Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK, Attac, Kirkon Ulkomaanapu, Kepa, Kehys ja Maan ystävät.

Selvityksen tekijät: Sonja Vartiala, Henri Purje, Andy Hall, Katariina Viherälä, Anu Aukeala
Taitto: Petri Clusius/Amfibi Ky
Julkaisuajankohta: tammikuu 2013
Kuvat: Mikko Jaakkola

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ	4
JOHDANTO	5
1. PRIVATE LABEL -TUOTTEET KAUPAN STRATEGIANA	6
2. PRIVATE LABEL -TUOTTEET SUOMESSA	7
3. KANSAINVÄLISET OSTORENKAAT PRIVATE LABEL -TUOTTEIDEN HANKINNASSA	8
3.1 AMS Sourcing	8
3.2 Coop Trading	9
3.3 United Nordic	9
3.4 EMD	9
4. SUUROSTAJILLA ON HAITALLISEN PALJON VALTAA MARKKINOILLA	10
4.1 Laskujen maksujen viivästyttäminen	11
4.2 Hintojen polkeminen	12
4.3 Ehdolliset ostovaatimukset	14
4.4 Korkeat (kosmeettiset) laatuvaatimukset	14
4.5 Pientuottajien syrjäyttäminen markkinoilta	14
4.6 Vain harvat kaupan ketjut sääntelevät ostokäytäntöjensä vastuullisuutta	15
5. SUURIMPIEN SUOMALAISTEN VÄHITTÄISKAUPPOJEN OMIEN MERKKIEN VASTUULLISUUS	16
5.1 S-ryhmä	16
5.2 Kesko	18
5.3 Suomen Lähikauppa Oy/Tuko Logistics	20
5.4 Lidl	21
5.5 Vertailua vähittäiskauppojen vastuullisuudesta	21
6. VÄHITTÄISKAUPAN VASTUU ALIHANKINTAKETJUSTA	23
7. ESIMERKKI: PRIVATE LABEL -TONNIKALAA TUOTETAAN SIIRTOTYÖNTEKIJÖIDEN OIKEUKSIA POLKEMALLA	25
7.1 Yritysesittelyt: Thai Union Manufacturing (TUM) ja Unicord Public Company Limited	26
7.2 Tonnikalan tuotantoprosessi TUMin ja Unicord 2:n tehtailla	27
7.3 Työn tekeminen tulee työntekijöille kalliiksi	27
7.4 työntekijöiden palkat eivät riitä elämiseen ja vuosilomien korvaamisessa on epäselvyyksiä	28
7.5 Ongelmia sairaskuutuksissa, työturvallisuudessa ja järjestäytymisessä	28
7.6 Tehtailla käytetään lapsityövoimaa	30
7.7 Siirtotyöläiset kokevat häirintää ja syrjintää	30
7.8 Yritysten vastaukset	30
8. ESIMERKKI: KAUPAN OMIEN MERKKIEN MEHUJA TEHDÄÄN PAKKOTYÖLLÄ	34
8.1 "Kukaan ei halua työskennellä täällä"	35
8.2 Työntekijöille maksetaan laittoman pieniä palkkoja ja teetetään mielivaltaisesti ylitoita	36
8.3 Siirtotyöntekijöitä syrjitään ja kohdellaan väkivaltaisesti	37
8.4 Tehtaan työolot ovat vaarallisia	37
9. SUOSITUKSET	38

Tiivistelmä

Tämä selvitys tarkastelee suurimpien Suomessa toimivien vähittäiskauppojen omien merkkien eli niin sanottujen private label -tuotteiden vastuullisuutta. Tarkastelussa on neljä vähittäiskaupan ketjua: S-ryhmä, Kesko, Suomen Lähikauppa/Tuko Logistics sekä Lidl Suomi.

Selvitys tarkastelee vähittäiskaupan käytäntöjä ja prosesseja alihankintaketjun vastuullisuuden varmistamisessa sekä kartoittaa ostajavoiman haitallisia vaikutuksia kehittyvien maiden tuottajiin. Suomessa markkinoitavien private label -tuotteiden vastuullisuuden haasteita kehittyvissä maissa havainnollistetaan kahdella tapaustutkimuksella.

Tutkittujen vähittäiskaupan ketjujen vastuullisuuskäytäntöjä vertailtiin kuudella osalla: yritysvastuutyön asema organisaatioissa, vastuullisuusperiaatteet private label -tuotteiden ostoissa, vastuullisuusperiaatteiden valvonta, vastuullisuusperiaatteiden kommunikointi alihankkijoille, ostotoiminnan vastuullisuusperiaatteet ja ostorenkaiden vastuullisuusperiaatteita. Lisäksi arvioitiin ketjujen avoimuutta ja valmiutta antaa tietoja vastuullisuustyöstä.

Suomalaiset vähittäiskaupan ketjut ovat integroituneet kansainvälisille elintarvikemarkkinoille ja monet niistä kasvattavat erilaisten ostorenkaiden kautta tehtävää hankintaa. Enenevässä määrin keskittyvä ja ostoyhteistyötä harjoittava vähittäiskauppa aiheuttaa vakavia haasteita erityisesti kehittyvien maiden pientuottajille. Kasvat paineet halvempaan tuotantohintaan näkyvät myös tuotannollisten työntekijöiden arjessa.

Kenttätutkimuksen esimerkkituotteiksi valittiin Thaimaassa prosessoitavat tonnikala-säilykkeet ja ananasmehu. Kaupan omat merkit ovat perinteisesti vahvoja molemmissa tuoteryhmissä. Tonnikalatutkimus havainnollistaa vähittäiskaupan suorien ja ananasmehu epäsuorien riskimaastojen vastuullisuushaasteita.

Kenttätutkimuksen löydökset ovat huolestuttavia. Tutkituissa tonnikalatehtaissa (Thai Union Manufacturing ja Unicord 2) kaikilla haastatelluilla työntekijöillä ei ollut kirjallisia työ sopimuksia, työntekijät joutuivat maksamaan korkeita rekrytointimaksuja, tehtaissa työskenteli alaikäisiä, ammatillisessa järjestäytymisessä oli ongelmia ja siirtotyöntekijöitä syrjittiin erilaisin tavoin. Thai Union Manufacturingin työntekijöille maksettiin kuitenkin isohkoja vuosittaisia bonuksia ja tehtaast noudattivat muun muassa minimipalkkoja koskevaa lainsäädäntöä.

Tutkitussa ananasmehukonsentraattia tuottavassa Natural Fruit -tehtaassa rikottiin räikeästi Thaimaan lakeja ja loukattiin ihmisoikeuksia. Tehtaassa työskenteli maahan salakuljetettuja paperittomia siirtolaisia ja alaikäisiä lapsia. Tehdas ei maksanut työntekijöille lakien mukaisia minimipalkkoja, teetti pakollisia ylitoita eikä myöntänyt työntekijöille vuosilomia. Tehdas oli takavarikoinut siirtotyöntekijöiltä passit ja työluvut ja esti heitä vaihtamasta työpaikkaa. Siirtotyöntekijöitä syrjittiin ja he kohtasivat työpaikalla myös väkivaltaa. Tehtaan olosuhteet täyttävät monelta osin pakkotyön ja ihmiskaupan määritelmän.

Selvityksen löydösten perusteella Finnwatch suosittelee suomalaisille vähittäiskaupan ketjuille erilaisia toimenpiteitä niiden alihankintaketjujen vastuullisuuden varmistamiseksi. Tuottajasuhteiden katkaisemisen sijaan yritysten tulee tehdä yhteistyötä erityisesti hyvin vakaviin rikkomuksiin syyllistyneen ananasmehukonsentraattia valmistavan tehtaan toimintatapojen muuttamiseksi. Vähittäiskaupan tulee myös sitoutua private label -tuotteiden vastuullisuuden kehittämiseen koko tuotantoketjussa ja määritellä riskimaatoimittajat uudella tavalla.

Johdanto

Taloudellisesti vaikeina aikoina kuluttajat kiinnittävät entistä enemmän huomiota päivittäistavaroiden hintaan. Vähittäiskaupan hintakilpailussa keskeiseksi strategiaksi on muodostunut kaupan omien merkkien tuotteiden eli niin sanottujen private label -tuotteiden kehittäminen. Kaupan omien merkkien osuus Suomen ja koko Euroopan vähittäiskaupasta kasvaa jatkuvasti.

Yritysten yhteiskuntavastuun näkökulmasta kaupan oman merkin tuotteisiin liittyy monia haasteita.

Vähittäiskaupan ostajavoimaa kasvattavan, alati laajenevan kansainvälisen ostoyhteistyön on esimerkiksi nähty heikentävän heikoimmassa asemassa olevien tuottajien asemaa erityisesti kehittyvissä maissa. Tätä ilmiötä käsitellään tarkemmin luvussa neljä. Halvimman hinnan etsiminen saattaa myös johtaa siihen, että tuotannon vastuullisuuteen alkutuottajamaissa ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota.

Tämä selvitys tarkastelee suurimpien Suomessa toimivien vähittäiskauppojen omien merkkien tuotteiden ostotoiminnan vastuullisuutta. Selvitys kartoittaa kauppojen ostotoiminnan ihmisoikeusriskien arvioinnin riittävyyttä ja vertailee kauppojen vastuullisuuskäytäntöjä.

Vastuullisuustoiminnan haasteita havainnollistetaan kahdella esimerkillä kaupan omien merkkien tuotteiden valmistuksesta kehittyvissä maissa. Tarkastelun kohteena ovat tonnikalasäilykkeiden ja ananasmehun tuotanto Thaimaassa.

Selvitys on tuotettu osana Finnwatchin Ihmisarvoisen työn tutkimusohjelmaa. Ohjelmaa ovat tukeneet Ammattiliitto Pro, Tehy, TEAM Teollisuusalojen ammattiliitto, Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL, Solidaarisuus ja Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL.

1. Private label -tuotteet kaupan strategiana

Vähittäiskaupan omilla merkkituotteilla eli niin sanotuilla private label -tuotteilla tarkoitetaan tuotteita, jotka myydään kaupan omalla tuotemerkillä. Suomessa tunnettuja private label -tuotemerkkejä ovat elintarviketuolella esimerkiksi Pirkka, Rainbow sekä Euro Shopper. Kauppojen omia merkkituotteita on kasvavassa määrin myös muissa tuoteryhmissä.

Private label -tuotteet valmistetaan toisen yrityksen omistamissa tuotantolaitoksissa, joissa saatetaan samaan aikaan valmistaa myös muita private label -tuotteita tai toimittajayrityksen omien merkkien tuotteita.

Kaupan omat tuotemerkit kilpailevat brändivalmistajien tuotteiden kanssa ja niillä on useita strategisia tavoitteita. Omien tuotemerkkien avulla kaupat pyrkivät muun muassa lisäämään asiakasuskollisuutta, vahvistamaan sekä erilaistamaan omaa ketjubrändiään, erottumaan kilpailijoista, parantamaan markkina-asemaansa ja lisäämään vähittäiskaupan katetta.¹

Euroopassa private label -tuotteet ovat keskimäärin noin 30 prosenttia edullisempia kuin

valmistajien tarjoamat brändituotteet². Tuotteiden edullisuus perustuu muun muassa siihen, että kauppojen ei tarvitse markkinoida private label -tuotteitaan, jolloin markkinointikustannukset jäävät pieniksi tai jopa kokonaan pois. Kustannuksissa säästetään myös suurten ostovolyymien ja tuotteistamisvaihteluiden karsinnan avulla. Kaupan omille tuotemerkeille löytyy aina valmis jakelukanava, jolloin tuotteiden pääsy näkyvälle paikalle myyntihyllyyn on taattu.³

Euroopassa private label -tuotteiden markkinaosuudet ovat kasvaneet kaikissa elintarvikeryhmissä. Ne ovat erityisen vahvoja sellaisissa tuoteryhmissä, joissa tuotteiden välillä on vain vähän eroja esimerkiksi ominaisuuksien ja pakkausten suhteen⁴. Elintarvikepakasteissa ja -säilykkeissä kaupan omat tuotemerkit ovat vahvoja koko Euroopassa. Suomessa niiden markkinaosuus on reilu 40 prosenttia, Espanjassa ja Sveitsissä yli 70 prosenttia. Suomessa private label -tuotteiden myyntiosuudet ovat suurimpia esimerkiksi kalasäilykkeissä (88 %), hedelmäsäilykkeissä (81 %) ja kalapakasteissa (70 %).⁵

1 Päivittäistavarakauppa ry, Päivittäistavarakauppa 2012–2013, saatavilla osoitteessa: http://www.pty.fi/fileadmin/pty_tiedostot/Julkaisut/PTY_Vuosijulkaisu_2012_web.pdf

2 SymphonyIRI Group, Private Label in Europe 2012 – Is there a limit to growth?, Executive Summary, lokakuu 2012, saatavilla osoitteessa: www.symphonyiri.eu/Portals/0/articlepdfs/PrivateLabel/PrivateLabel_2012_Executive_Summary_Final.pdf

3 mm. Renato S. et al, Accenture 2011, Private Label: Don't Fight It, Thrive In It, saatavilla osoitteessa: http://consumergoods.edgl.com/getmedia/ade75401-cdf4-4ec4-a256-bd5217431004/accnture_cgbtlc11.pdf

4 SymphonyIRI Group, Private Label in Europe 2012 – Is there a limit to growth?, Executive Summary, lokakuu 2012, saatavilla osoitteessa: www.symphonyiri.eu/Portals/0/articlepdfs/PrivateLabel/PrivateLabel_2012_Executive_Summary_Final.pdf; The Nielsen Company, The global staying power of private label, <http://blog.nielsen.com/nielsenwire/consumer/the-global-staying-power-of-private-label/> (viitattu 6.11.2012)

5 Peltoniemi, Elintarvikkeiden hintakehitys Suomessa, Kuluttajatutkimuskeskus 2012, saatavilla osoitteessa: http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/files/5609/2012_137_tyoseloste_elintarvikkeiden_hintakehitys.pdf

2. Private label -tuotteet Suomessa

Private label -tuotteiden osuus Suomen vähittäiskaupasta on kasvussa. Tutkimusten mukaan kuluttajat siirtyvät ostamaan kaupan omia tuotemerkkejä erityisesti taantuman aikana säästösyistä. Markkinatutkimusyri-tys Nielsenin maaliskuussa 2011 julkaiseman tutkimuksen mukaan 58 prosenttia suomalaisista kuluttajista kertoi ostavansa taantuman aikana tavanomaista enemmän private label -tuotteita. 95 prosenttia haastatelluista ilmoitti jatkavansa samalla linjalla myös taantuman jälkeen.⁶

Private label -tuotteiden tarjonta vaihtelee paljon ketjuittain. Ruokakeskon valikoimasta löytyy yli 2 000 tuotetta omien tuotemerkkien alla. Kesko on ilmoittanut pyrkivänsä noin sadan uuden tuotteen lisäykseen vuosit-tain. S-ryhmällä on noin 1 800 private label -tuotetta, kun taas Lidlissä tuotteita on noin 1 500.⁷ Lidlin valikoimista noin 80 prosenttia on private label -tuotteita⁸.

S-ryhmän tavoitteena on, että private label -tuotteiden osuus olisi lähivuosina viidennes kaikesta päivittäistavarakaupan myynnistä⁹.

Tällä hetkellä private label -tuotteiden osuus SOK:n liikevaihdosta on päivittäistavarakaupassa 13 prosenttia ja tavarakaupassa kahdeksan prosenttia¹⁰. Keskon päivittäistavara-kaupasta private label -tuotteet muodostavat noin 17 prosenttia ja tavarakaupasta muutamia prosentteja¹¹. Suomen Lähikaupan omien merkkien osuus vuonna 2011 oli 7,2 prosenttia (73 miljoonaa euroa) koko liikevaihdosta¹². Lidl ei liikesalaisuuksiin vedoten kerro private label -tuotteidensa myyntiosuuksia. Valtaosa Lidlin tuotteista on kuitenkin yhtiön omien merkkien tuotteita.¹³

Private label -tuotteet jakautuvat useaan laatuluokkaan, joita ovat halvimman hintaryhmän discount-tuotteet, keskihintaiset tuotteet sekä premium-tuotteet. Kaikki kauppa-ketjut tarjoavat tuotteita monessa eri hinta- sekä laatuluokassa.¹⁴ Esimerkiksi S-ryhmä sanoo Rainbow-tuotteiden vastaavan laadultaan vastaavia merkkituotteita, mutta olevan 20–40 prosenttia halvempia. X-tra on vielä tätä edullisempi vaihtoehto.¹⁵

6 Päivittäistavarakauppa ry, Päivittäistavarakauppa 2012–2013, saatavilla osoitteessa: http://www.pty.fi/fileadmin/pty_tiedostot/Julkaisut/PTY_Vuosijulkaisu_2012_web.pdf

7 Turun Sanomat, Kaupan omat merkit jyräävät, <http://www.ts.fi/teemat/kuluttaja/382983/Kaupan+omat+merkit+jyraavat> (viitattu 5.11.2012)

8 USDA, Retail Food Sector Report for Sweden and Finland, 2012, saatavilla osoitteessa: http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Retail%20Food%20Sector%20Report%20for%20Sweden%20and%20Finland_Sweden_Finland_9-6-2012.pdf

9 SOK, Sanni Pekkala, sähköposti 5.2012

10 SOK, Sanni Pekkala, sähköposti 5.2012

11 Kesko, Matti Kalervo, sähköposti 14.8.2012

12 Suomen Lähikauppa, Aki Erkkilä, sähköposti 15.8.2012

13 Lidl, Timo Hansio, sähköposti 18.5.2012

14 Ernst & Young, 2010, Miksi et vaihtaisi halvempaan? Kaupan omien merkkien asema, kehitys ja tulevaisuus Suomessa

15 Inex Partners, <http://www.inex.fi/omatmerkit/> (viitattu 6.11.2012)

3. Kansainväliset ostorenkaat private label -tuotteiden hankinnassa

Päivittäistavarakaupan alalle on ominaista ketjuuntuminen sekä hankinnan ja logistiikan voimakas keskittyminen. Yleisesti Euroopassa ostajapuoli on keskittynyt enemmän kuin tuotanto ja myynti¹⁶. Kansainvälisten osto-organisaatioiden voimakas kehitys ja ostovolyymien kasvu on laskenut kaupan private label -tuotteiden hintaa.¹⁷

Suomalaiset elintarvikemarkkinat ovat integroituneet vahvasti globaaleihin elintarvikemarkkinoihin. Kaupan ketjut hoitavat merkittävän osan private label -tuotteiden hankinnoista isojen kansainvälisten osto-organisaatioiden kautta, jolloin tuotteiden ostovolyymit muodostuvat erittäin suuriksi. Useiden ostajien muodostamalla yhteenliittymällä on enemmän neuvotteluvoimaa kuin yksittäisellä ostajalla, minkä ansiosta ostoyhteenliittymät pystyvät neuvottelemaan alhaisempia hintoja. Kaupparyhmät ovatkin hankkineet neuvotteluvoimaa elintarvikemarkkinoilla hyödyntämällä paitsi kansainvälisiä osto-organisaatioita, myös yhteisiä logistisia järjestelyitä sekä eri kaupan ketjujen yhteisiä tuotemerkkejä.¹⁸

Ostovolyymeja kasvattavan yhteistyön ansiosta kaupan neuvotteluasema elintarvikeketjussa on vahvistunut, mikä on parantanut sen mahdollisuuksia käyttää hyväksi voimakasta ostaja-asemaansa suhteessa elintarviketeollisuuteen ja alkutuottajiin.¹⁹ Kaupan

osuus esimerkiksi ruuan hinnasta onkin kasvanut voimakkaasti 2000-luvulla.²⁰

Suurimpia suomalaisten kauppaketjujen käyttämiä kansainvälisiä ostorenkaita ovat eurooppalaiset AMS Sourcing ja EMD sekä yhteispohjoismaiset Coop Trading ja United Nordic.

Ruokakesko on mukana AMS Sourcing -yhteenliittymässä. SOK:n tytäryhtiö Inex Partners puolestaan on Coop Tradingin jäsen. Inex hankkii ja jakelee suurimman osan S-ryhmän päivittäis- ja käyttötavarasta. Tuko Logistics kuuluu United Nordiciin ja EMD:hen. Tuko Logistics tarjoaa hankinta- ja logistiikkapalveluja omistaja-asiakkailleen Wihurille, Suomen Lähikaupalle, Stockmannille ja Heinon Tukulle.²¹ Lidl ei tee yhteistyötä ostorenkaiden kanssa²².

3.1 AMS SOURCING

Vuonna 1987 perustettu AMS Sourcing on yksi Euroopan suurimmista ostoyhteenliittymistä. Sen jäsenten myynnin yhteenlaskettu arvo ylitti 127 miljardia euroa vuonna 2010. AMS:n ostamia tuotteita myydään 14 Euroopan maassa, ja sen jäsenyrityksillä on 80 miljoonaa asiakasta.

AMS koordinoi jäsentensä ostotoimintaa ja pyrkii jäsenyritysten osto-osaamista ja -volyymeita hyödyntäen neuvottelemaan halvimmat mahdolliset hinnat. Kesko on yksi AMS:n omistajista. Muita omistajia ovat muun muassa ICA ja Migros.²³

16 European Commission. 2011, The impact of private labels on the competitiveness of the European food supply chain, saatavilla osoitteessa: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/food/files/study_privlab04042011_en.pdf

17 Ibid; Björkroth T, Frosterus H, Kajova M & Palo E, 2012, Kilpailuviraston päivittäistavarakauppaa koskeva selvitys: Kuinka kaupan ostajavoima vaikuttaa kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin?

18 Pellervon tutkimuskeskus, Arovuori K. et al, Voimasuhteet ruokamarkkinoilla - Bruttomarginaalien muodostuminen ja kehitys Suomen elintarvikeketjussa, 2012

19 Ibid.

20 Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus MTT, Kaupan asema vahvistunut ruokaketjussa, tiedote 10.11.2011

21 Björkroth T. et al, Kilpailuviraston päivittäistavarakauppaa koskeva selvitys: Kuinka kaupan ostajavoima vaikuttaa kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin?

22 Lidl Suomi Ky, Timo Hansio, sähköposti 18.5.2012

23 AMS Sourcing, <http://www.ams-sourcing.com/AboutAMS.aspx> (viitattu 12.12.2012)

Euro Shopper on AMS:n jäsenilleen kehittämä private label -merkki. Euro Shopper -tuotteita myydään 11 Euroopan maassa. Suomessa niitä löytyy vain Keskon valikoimista.²⁴

3.2 COOP TRADING

Suomen, Tanskan, Ruotsin ja Norjan osuuskauppojen yhteisistä ostoista vastaa Coop Trading. Sen jäsenillä on yhteensä yli 13 miljoonaa asiakasta. SOK on yksi Coop Tradingin osaomistajista.²⁵

Coop Tradingin jäsenilleen kehittämää tuotemerkkejä ovat muun muassa Xtra ja Coop²⁶. S-ryhmän valikoimista löytyy lähes 300 erilaista Xtra-tuotetta.²⁷

3.3 UNITED NORDIC

Vuonna 1964 perustetun United Nordicin omistajia ovat suomalainen Tuko Logistics, tanskalainen Dagrofa, ruotsalainen Axfood sekä norjalainen NorgesGruppen. Omistajayritysten yhteenlaskettu liikevaihto on vuosittain 9 miljardia euroa.

United Nordicin jäsenillä on yhteensä lähes 40 omaa tuotemerkkiä, joiden alla on yli 4 000 private label -tuotetta. United Nordicin omia tuotemerkkejä ovat myös Suomessa myynnissä olevat Aware ja First Price. Aware on Reilu kauppa -sertifioituihin tuotteisiin keskittynyt tuotesarja, jonka tuotteista on Suomessa myynnissä muun muassa suklaata, mehua, pikakahvia ja teetä. First Price -ruoka- ja kodintuotteita on Suomen markkinoilla myynnissä kymmeniä ja ne kilpailevat halvalla hinnallaan.²⁸

Suomessa United Nordicin tuotemerkkejä löytyy Tuko Logisticsin asiakkaiden Wihurin, Suomen Lähikaupan, Stockmannin sekä Heinon Tukun valikoimista²⁹.

3.4 EMD

Suurin suomalaisketjujen käyttämä ostoyhteenliittymä EMD koostuu 15 jäsenyrityksestä, ja sen hankkimia tuotteita myydään 16 maassa. Jäsenyritysten yhteenlaskettu liikevaihto on yli 130 miljardia euroa, ja niillä on noin 12 prosentin markkinaosuus Euroopan vähittäiskaupasta. Suomalaisista kaupan ketjuista EMD:hen kuuluu Tuko Logistics.³⁰

24 AMS Sourcing, <http://www.ams-sourcing.com/EUROSHOPPER%E2%84%A2/EUROSHOPPER%E2%84%A2brandsucces.aspx> (viitattu 5.12.2012)

25 Coop Trading, <http://www.cooptrading.com> (viitattu 30.10.2012)

26 Ibid.

27 Rainbow.fi, <http://www.rainbow.fi/xtra-tuotteet/selaa-tuotteita/> (viitattu 10.12.2012)

28 First Price, http://www.firstprice.fi/fi_FI/etusivu/ (viitattu 10.12.2012); Tuko Logistics, http://www.tuko.fi/tuotteet/fi_FI/tuoteluettelo/ (viitattu 10.12.2012)

29 First Price, http://www.firstprice.fi/tuko_logistics/fi_FI/tuko_logistics/ (viitattu 10.12.2012)

30 EMD, <http://www.emd-ag.com/26-0-EMD-in-figures.html> (viitattu 30.10.2012)

4. Suurostajilla on haitallisen paljon valtaa markkinoilla

Vähittäiskaupan voimakas keskittyminen niin Suomessa kuin Euroopassa on luonut markkinat, joissa kaupan ostajilla on entistä enemmän ostajavoimaa. Ostajavoimalla tarkoitetaan ostajan kykyä laskea tuotteen hinta toimittajan normaalin myyntihinnan alapuolelle tai yleisemmin kykyä saada neuvoteltua toimittajalta tavallista paremmat kauppaehtot³¹.

Suurten kauppaketjujen ostajavoima saattaa hyödyttää kaupoissa asioivia kuluttajia³², mutta on olemassa näyttöä siitä, että voimakkaassa asemassa olevat vähittäiskaupat siirtävät kestävämmällä tavalla riskejä ja kustannuksia tuottajaportaan kannettavaksi.

Kansainväliseen keskusteluun vähittäiskaupan ketjujen haitallinen ostajavoima on noussut vasta viime vuosina. Vuonna 2008 Euroopan parlamentti hyväksyi päätöslauselman, jossa se pyysi Euroopan komissiota puuttumaan vähittäiskaupan ostajavoiman väärinkäytöksiin. Britannian kilpailuvirasto on tutkinut maan vähittäiskaupan ostajavoiman vaikutuksia vuonna 2000 ja 2008 ilmestyneillä raporteilla³³. Myös Suomen Kilpailuvirasto julkaisi keväällä 2012 selvityksen kaupan ostajavoiman vaikutuksesta kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin.³⁴

Yleisimpiä erilaisissa kaupan haitallisia ostokäytäntöjä Euroopassa tarkastelleissa selvityksissä esiin nostettuja ongelmia ovat muun

muassa laskujen maksamisen viivästyttäminen, ehdottoman toimitusvarmuuden vaatimus, takaisinostovaatimukset, hintojen polkeminen, ehdolliset ostosopimukset ja korkeat (kosmeettiset) laatuvaatimukset. Näitä kuvataan tarkemmin tämän luvun alaluvuissa.

Kehitysyhteistyöjärjestöjen raportit vahvistavat, että myös kehitysmaiden maataloustuottajat kohtaavat vastaavia ongelmia ostoneuvotteluissa. Kehitysmaatuottajien mahdollisuudet sopeutua ketjujen ostopolitiikan epäkohtiin ovat kuitenkin vähäiset muun muassa puutteellisen yhteiskunnallisen turvaverkon ja alhaisen peruselintason takia. Suurostajien epäreilut ostokäytännöt eurooppalaista teollisuutta kohtaan aiheuttavat välillisiä negatiivisia vaikutuksia myös tuotantoketjun alemmilla portilla ja vaikeuttavat usein köyhissä maissa toimivien raaka-aineiden toimittajien asemaa.³⁵

Alkutuottajien kohtaamien epäreilujen ostokäytänteiden dokumentointi on osoittautunut hankalaksi epäsuhtaisten valta-asetelmien vuoksi. Kansainvälisen kuluttajajärjestön Consumers Internationalin kauppaketjujen ostovoimaa käsitelleessä tutkimuksessa lähesyttiin 200 kehittyvien maiden toimittajaa. Yksikään niistä ei antanut tietoja tutkimusryhmälle mustalle listalle joutumisen pelossa³⁶. Tuottajien pelkoon puhua ongelmista törmättiin myös Britannian kilpailuviraston vuonna 2000 tehdyssä tutkimuksessa, jossa luonnehdittiin tuottajien keskuudessa vallitsevan ”pelon ilmapiiri”³⁷.

Suomen päivittäistavaramarkkinat ovat poikkeuksellisen keskittyneet. Euroopan

31 Muun muassa Kilpailuvirasto, <http://www.kilpailuvirasto.fi/tiedostot/Kilpailuviraston-Selvityksia-1-2012-PT-kauppa.pdf>; Ganesh R, The Right to Food and Buyer Power, German Law Journal, vol 11, nro 11, 2010

32 Ostajavoiman hyödyt kuluttajille eivät ole yksiselitteisiä ja ostajavoiman haitallisia vaikutuksia kuluttajiin on käsitelty useissa tutkimuksissa (esim. Kilpailuvirasto, <http://www.kilpailuvirasto.fi/tiedostot/Kilpailuviraston-Selvityksia-1-2012-PT-kauppa.pdf>). Tässä tutkimuksessa keskitytään kuitenkin ostajavoiman vaikutuksiin tuottajaportaan.

33 Competition Commission, The supply of groceries in the UK market investigation, 2008

34 Kilpailuvirasto, 1/2012, Kilpailuviraston päivittäistavarakauppaa koskeva selvitys - Kuinka kaupan ostajavoima vaikuttaa kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin? <http://www.kilpailuvirasto.fi/tiedostot/Kilpailuviraston-Selvityksia-1-2012-PT-kauppa.pdf> (27.12.2012).

35 South Center & Traidcraft, Rebalancing the supply chain: Buyer power, commodities and competition policy, 2008

36 Consumers International, Checked out - Are European supermarkets living up to their responsibilities for labour conditions in the developing world?, 2010, saatavilla osoitteessa: <http://www.consumersinternational.org/media/394236/checkedout-english-02.pdf>

37 South Center & Traidcraft, Rebalancing the supply chain: Buyer power, commodities and competition policy, 2008

keskuspankin vuonna 2011 tekemässä vertailussa Suomi ja Slovenia olivat euromaiden joukossa omassa luokassaan. Kolmen suurimman päivittäistavarakaupparyhmän yhteenlaskettu markkinaosuus euromaissa on keskimäärin reilut 44 prosenttia, mutta Suomessa S-ryhmä ja Kesko hallitsevat keskenään noin 80 prosenttia markkinoista.³⁸ Deloitte ja STORES Magazinen koostaman Global Powers of Retailing -listan perusteella S-ryhmä on maailman 68. suurin vähittäiskaupan ketju. Kesko on listan sijalla 82. Lidl kuuluu Schwarz-konserniin, jonka on maailman viidenneksi suurin vähittäiskaupan toimija.

Suomalaiset toimijat ovat kaukana Wal-Martin kaltaisista globaaleista jäteistä.³⁹ S-ryhmän ja Keskon ostajavoimaa kuitenkin lisäävät niiden käyttämät ostorenkkaat. Esimerkiksi Keskon käyttämän ostorenkkaan AMS Sourcingin muita omistajia ovat maailman 41. suurin Migros sekä 71. suurin ICA. Onkin vaikeaa arvioida millaisia vaikutuksia Suomessa toimivien vähittäiskauppojen ostoilla ja ostajavoimalla on kehittyvien maiden tuottajiin. Finnwatchin tutkimukseen osallistuneet thaimaalaiset yritykset (ks. luvut 7 ja 8) eivät vastanneet ostajavoiman mahdollisiin vaikutuksiin liittyviin kysymyksiin.

Seuraavissa kappaleissa käsitellään yleisimpiä kaupan haitallisia ostokäytäntöjä, joilla on suoraan tai välillisesti vaikutusta myös kehittyvien maiden tuottajiin.

4.1 LASKUJEN MAKSUJEN VIIVÄSTYTTÄMINEN

Vastuulliseen kauppaan keskittyneen tutkimusorganisaation Trade Knowledge Networkin vuonna 2007 laatiman tutkimuksen mukaan kaupan ketjut saattoivat maksaa hyväksytyt tilaukset vasta 60 päivän päästä

38 Kilpailuvirasto, Kuinka kaupan ostajavoima vaikuttaa kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin? <http://www.kilpailuvirasto.fi/tiedostot/Kilpailuviraston-Selvityksia-1-2012-PT-kauppa.pdf>; Euroopan keskuspankki, Structural features of distributive trades and their impact on prices in the Euro area. Structural issues report, September 2011. (27.12.2012).

39 Yhdysvaltalainen Wal-Mart on maailman suurin vähittäiskaupan ketju, jonka vuosittainen liikevaihto on yli 400 miljardia dollaria.

Vähittäiskaupan keskittyminen lisää tuottajaportaan keskittymistä

Vähittäiskaupan voimakkaalla keskittymisellä ja ostajavoiman lisääntymisellä on vaikutuksia myös tuottajaportaan. Vastatakseen vähittäiskaupan kilpailuun brändituotteita valmistavat yritykset liittyvät entistä isompiin yksiköihin. Esimerkiksi Procter & Gamblen päätöksen ostaa 57 miljardin arvoisella sopimuksella ranskalainen Gillette on arvioitu olleen vastareaktio vähittäiskaupan kilpailuun⁴⁰. Myös banaanijätti Dole päätti alkaa itse jatkojalostamaan hedelmiä vastatakseen kaupan kilpailuun.⁴¹

Kehittyville maille ostajien koon kasvaminen niin kaupan kuin teollisuuden alalla on huolestuttavaa. Elintarvikkeissa monikansalliset yritykset kontrolloivat jo noin 60 prosenttia koko globaalista kaupasta. Esimerkiksi vain kolme yritystä vastaa 60 prosentista koko kahvikaupasta ja 85 prosentista teekaupasta. Puolet banaanikaupasta on kahden yhtiön hallussa. Myös yksittäisissä maissa kaupan keskittyminen on huomattavaa. Esimerkiksi Norsunluurannikon kaakaonprosessointi on 95-prosenttisesti neljän yrityksen kontrolloimaa. Perussa yksi monikansallinen yritys vastaa 80 prosentista maidontuotannosta.⁴²

Ostajien vähentyessä ja niiden vallan lisääntyessä tuottajat ovat entistä heikommissa neuvotteluasemissa. Erityisesti pientuottajat ovat vaarassa marginalisoitua.

40 Ibid; NBC News, http://www.msnbc.msn.com/id/6878219/ns/business-us_business/t/procter-gamble-buy-gillette-billion/#.UJjou4WeBgw (viitattu 20.11.2012)

41 ISouth Center & Traidcraft, Rebalancing the supply chain: Buyer power, commodities and competition policy, 2008

42 ActionAid & South Centre, Commodity dependence and development – Suggestions to tackle the commodities problems, 2008

tavaroiden toimituksesta⁴³. Vastaavia erittäin pitkiä maksuaikoja on raportoitu myös Ranskassa, Pohjoismaissa, Unkarissa, Slovakiassa ja Britanniassa. Eräät ketjut pidentävät maksuaikoja investoidakseen kuluttajilta saamia myyntituloja ennen tuottajalle maksamista. Ranskassa tämän toiminnan arveltiin tuovan ketjuille enemmän voittoja kuin tuotteiden vähittäismyynnin.⁴⁴ Eurooppalaisten teollisuusjärjestöjen CIAA:n ja AIM:n⁴⁵ kaupan haitallisia ostokäytäntöjä selvittäneen, vuonna 2011 julkaistun tutkimuksen mukaan Suomen elintarviketeollisuuden toimijat kokivat yhdeksi haitallisimmista käytännöistä sen, ettei kauppa kunnioita sopimusehtoja – eli maksa laskuja ajallaan⁴⁶.

Erityisesti kehitysmaiden pientuottajille pidentyneet maksuajat ovat kohtuuttomia ja estävät taloudellisesti ja ekologisesti kestävä tuotannon harjoittamisen⁴⁷.

4.2 HINTOJEN POLKEMINEN

Kaupan ketjujen ostoyhteistyön tavoitteena on pyrkiä neuvottelemaan halvimmat mahdolliset hinnat käyttäen hyväksi jäsenyritysten osto-osaamista ja volyymeita⁴⁸. Yksi iso ostaja käyttää huomattavasti suurempaa ostajavoimaa kuin monta pientä itsenäistä ostajaa.

Useiden kehitysmaista tuotavien raaka-aineiden kohdalla on raportoitu negatiivisia seurauksia tuottajille silloin, kun ostajien määrä

on hyvin vähäinen. Esimerkiksi ActionAidin ja South Centren vuonna 2008 tekemä tutkimus kahvista osoitti, että ostajien lukumäärän väheneminen ja kahvimarkkinoiden keskittyminen on johtanut tuottajan kahvimyynnistä saaman osuuden rajuun pienenemiseen. Kun tuottajamaiden osuus kahvinmyynnistä oli 1970-luvun lopulla viisi dollaria kymmentä dollaria kohden, oli osuus vuonna 2006 enää kaksi dollaria.⁴⁹

Hintoja pyritään alentamaan myös kattavilla globaaleilla toimitusketjuilla, joiden ansioista tuottajamaita voidaan kilpailuttaa toisiaan vastaan. Kun suuri ostaja ei ole riippuvainen yksittäisestä tuottajasta vaan voi hyvin nopeasti vaihtaa toimittajaa, vähenevät tuottajan neuvottelumahdollisuudet kaupan ehdoista entisestään. Globaali, eri maissa sijaitsevien toimittajien keskinäinen kilpailuttaminen on yleisintä raaka-ainemarkkinoilla, joissa tuotedifferointia ei ole tai se on hyvin vähäistä. Näillä markkinoilla toimivat alkutuottajat sijaitsevat hyvin tavallisesti kehittyvissä maissa.⁵⁰

Kaupat polkevat hintoja myös alihinnoitteleamalla tuotteita kuluttajille. Miinuskatteella myytävät tuotteet muokkaavat pitkällä aikavälillä mielikuvaa ”oikeasta” hinnasta alaspäin, mikä ajaa alkutuottajat entistä ahtaammalle. Esimerkiksi brittiläinen kauppaketju Asda laski irtobanaaniansa hinnan vuonna 2009 ennätysellisen alas, noin 0,5 euroon kilolta. Kauppaketjujen välinen hintakilpailu banaaneissa sai tuottajaorganisaatiot huolestumaan hintojen polkemisen vaikutuksista tulevana vuosina solmittaviin uusiin sopimuksiin. Tuottajien mukaan Asdan alhaiset myyntihinnat eivät riittäneet kattamaan edes banaanien kuljetuskustannuksia.⁵¹

43 Trade Knowledge Network, Supermarket Buying Power – Global Supply Chains and Smallholder Farmers, 2007, saatavilla osoitteessa: http://www.iisd.org/tkn/pdf/tkn_supermarket.pdf

44 SOMO, The Abuse of Supermarket Buyer Power in the EU Food Retail Sector, 2009, saatavilla osoitteessa: http://somo.nl/publications-en/Publication_3279

45 Confederation of the Food and Drink Industries in Europe CIAA ja European Brands Association AIM

46 AIM-CIAA Survey, Unfair commercial practises in Europe, 3/2011, saatavilla osoitteessa: <http://www.dff.no/filestore/CIAAIMSurveyonUCP-Europe.pdf>

47 Trade Knowledge Network, Supermarket Buying Power – Global Supply Chains and Smallholder Farmers, 2007, saatavilla osoitteessa: http://www.iisd.org/tkn/pdf/tkn_supermarket.pdf

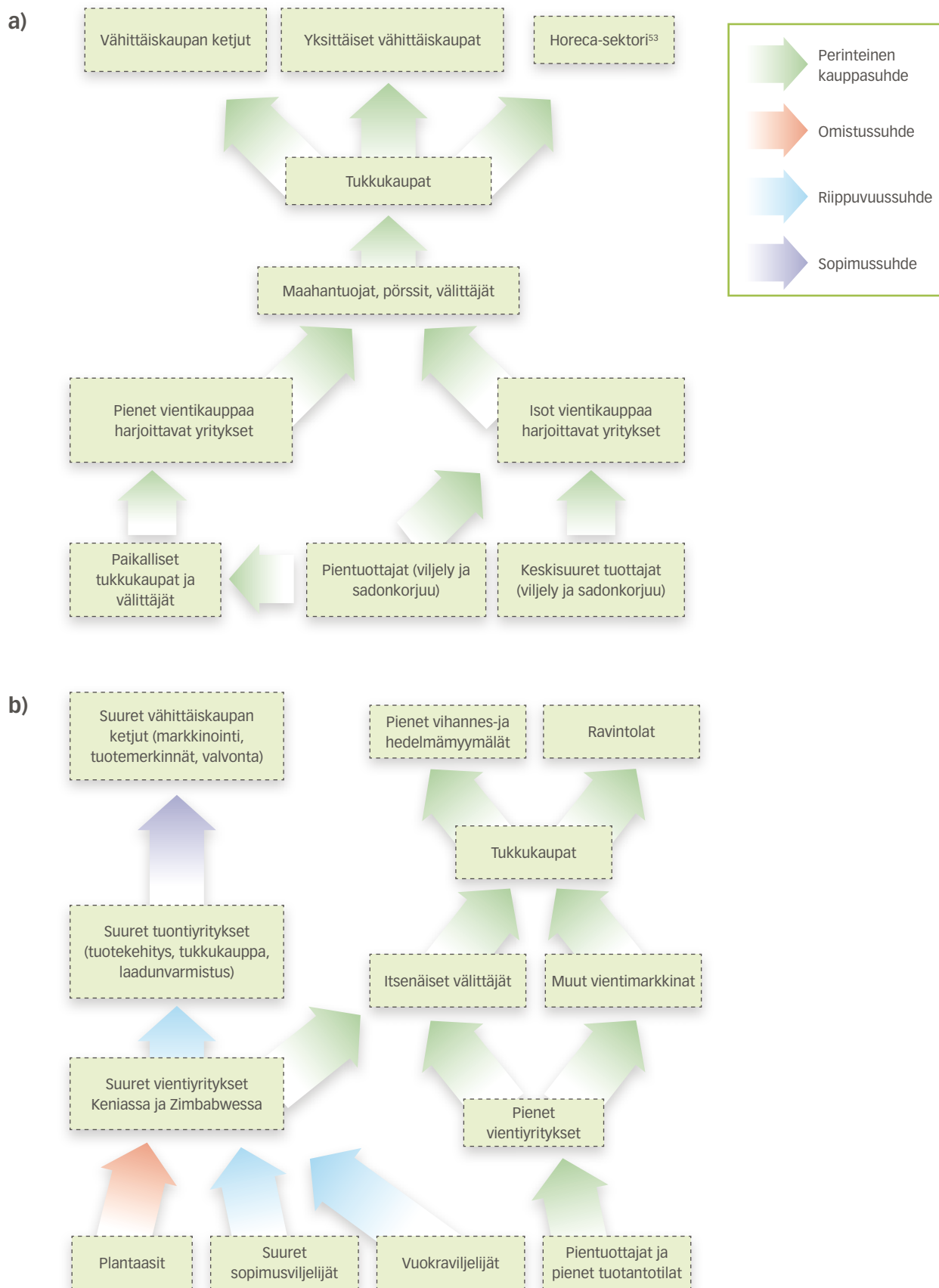
48 Mm. AMS Sourcing kertoo tavoittelevansa halpoja hintoja toiminnallaan: ”AMS provides its members a unique service in creating synergy, realizing best buying prices and improving profitability.”

49 ActionAid & South Centre, Commodity dependence and development – Suggestions to tackle the commodities problems, 2008

50 Ibid.

51 The Guardian, UK supermarkets warned over banana price war, <http://www.guardian.co.uk/environment/2009/oct/11/banana-price-war-supermarkets> (viitattu 6.11.2012)

Kaavio 1: Vihannesmarkkinoiden arvoketju Keniassa a) 1970–1980-luvuilla ja b) 1990-luvun lopulla. Vähittäiskaupan ostojen keskittyminen on muuttanut tuottajarakenteita Keniassa.⁵²

52 Dolan C, Humprey J, Changing governance patterns in the trade in fresh vegetables between Africa and the United Kingdom

53 hotelli-, ravintola- ja catering-sektori

4.3 EHDOLLISET OSTOVAATIMUKSET

Vähittäiskaupat saattavat asettaa toimittajille erilaisia ehdollisia ostovaatimuksia, jotka edellyttävät merkittäviä myönnytyksiä. Toimittajalta saatetaan vaatia muun muassa toimituksia yksinoikeudella, minimitoimitusmääriä tai raaka-aineostojen sitomista tiettyyn tahoon. Kyseeseen saattavat tulla myös lisämaksut tai erikoisalennukset, jotka ovat edellytys jakeluverkossa pysymiselle. Lisäksi toimittajaa voidaan velvoittaa antamaan ostajalle vähintään yhtä hyvät kauppaehdot kuin muille ostajille. Esimerkkejä tällaisista ehdoista ovat vaatimus tarjota parasta tai yhtä hyvää palvelua kuin muille kumppaneille (*most favoured customer clause*) sekä vaatimus tuottajan koko kustannusrakenteen julkistamisesta.⁵⁴

Eräät ostajat haluavat sopimuksiin ”kaikki tai ei mitään” -lausekkeita, joiden nojalla ne voivat kieltäytyä ostamasta tilaamaansa tuote-erää, jos tuottaja ei pysty toimittamaan etukäteen sovittua määrää. Ehdot aiheuttavat tuottajamaissa ongelmia esimerkiksi silloin, kun sadot ovat tavallista huonompia. Tuottajat saattavat tällöin varata rahakasvien viljelyyn lisää maata päästäkseen tuotantotavoitteeseen vaarantaen näin oman tai koko yhteisönsä ruokaturvan.⁵⁵

4.4 KORKEAT (KOSMEETTISET) LAATUVAATIMUKSET

Eurooppalaisilla kauppaketjuilla on erittäin korkeat laatustandardit. Hedelmien ja vihannesten osalta myyntiin kelpaavat vain virheettömät tuotteet. Pelkästään kosmeettisten vikojen takia hylätään suuria tuotemääriä.⁵⁶ On esimerkiksi arvioitu, että jokaista vientiin tuotettua banaanitonnia kohden

heitetään pois 750 kiloa banaaneja⁵⁷. Britanniassa kauppaketjujen on arvioitu hylkäävän 20–40 prosenttia kaikista hedelmistä ja kasviksista kosmeettisista syistä. Syyskuussa 2012 Sainsbury’s-kauppaketju ilmoitti lieventävänsä tiukkoja kosmeettisia laatuvaatimuksiaan Britannian erittäin huonon sato-kauden seurauksena.⁵⁸ Vastaavia lievennyksiä ei juurikaan nähdä kehitysmaissa sattuvien sadonmenetyksien jälkeen. Korkeat kosmeettiset vaatimukset aiheuttavat merkittävää hävikkiä ja lisäkustannuksia köyhimmille alkutuottajille.

Kosmeettisten laatuvaatimusten lisäksi vähittäiskaupan ketjut ovat asettaneet alkutuottajille muun muassa tiukkoja elintarviketurvallisuuksiin ja vastuullisuuteen liittyviä ehtoja. Vaikka erilaiset kuluttajat ja kehittyvien maiden työntekijöitä suojelevat ehdot ovat kannatettavia, tulisi ketjujen myös osallistua niistä aiheutuviin kustannuksiin. Useat kauppaketjut vaativat tuottajia maksamaan itse auditoinnit, joita ketjut edellyttävät ja jotka perustuvat niiden omiin kriteereihin.⁵⁹

4.5 PIENTUOTTAJIEN SYRJÄYTTÄMINEN MARKKINOILTA

Vähittäiskaupan ostojen keskittyminen on aiheuttanut myös tuottajarakenteen muutoksia alkutuottajamaissa. Pelkästään Britannian suuret vähittäiskaupan ketjut kontrolloivat 70–90 prosenttia kaikista Afrikasta vietävistä tuoretuotteista.⁶⁰ Vähittäiskaupan ketjujen ostojen keskittyessä ja ostajien kontrollin ulottuessa yhä alemmas tuotantoketjuihin useat kehittyvien maiden pientuottajat ovat joutuneet ahdinkoon. Keniassa ja monissa

54 Kilpailuvirasto, 1/2012, Kilpailuviraston päivittäistavarakauppaa koskeva selvitys - Kuinka kaupan ostajavoima vaikuttaa kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin?

55 Ganesh R, The Right to Food and Buyer Power, German Law Journal, vol 11, nro 11, 2010

56 Trade Knowledge Network, Supermarket Buying Power – Global Supply Chains and Smallholder Farmers, 2007, saatavilla osoitteessa: http://www.iisd.org/tkn/pdf/tkn_supermarket.pdf

57 FAO, <http://www.fao.org/docrep/004/X6512E/X6512E10.htm> (viitattu 6.11.2012)

58 Guardian, <http://www.guardian.co.uk/environment/2012/sep/27/ugly-fruit-vegetables-supermarkets-harvest> (viitattu 5.11.2012)

59 Tuottajat ovat kritisoineet muun muassa EUREP-GAP-auditointien hintoja, ks. Trade Knowledge Network, Supermarket Buying Power – Global Supply Chains and Smallholder Farmers, 2007, saatavilla osoitteessa: http://www.iisd.org/tkn/pdf/tkn_supermarket.pdf

60 Brown, Oli, Supermarket Buying Power, Global Commodity Chains and Smallholder Farmers in the Developing World, 2005, saatavilla osoitteessa: http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2005/papers/HDR2005_Brown_Oli_41.pdf

muissa maataloustuotteita tuottavissa maissa Saharan eteläpuolella pientuottajien osuus viennistä on vähentynyt, ja markkinoilla toimii vain muutamia isoja vientiyrityksiä ja tuottajia (ks. kaaviot 1 ja 2).⁶¹

4.6 VAIN HARVAT KAUPAN KETJUT SÄÄNTELEVÄT OSTOKÄYTÄNTÖJENSÄ VASTUULLISUUTTA

Kansainvälinen kuluttajajärjestö Consumers International tutki kauppaketjujen elintarvikkeita koskevia ostokäytäntöjä kahdeksassa Euroopan maassa vuonna 2010. Suurimalla osalla ketjuista ei ollut riittäviä keinoja varmistaa tuotantoketjujen vastuullisuutta eivätkä ne olleet ottaneet käyttöön keinoja, joilla taata reilu kaupankäynti kehitysmaissa toimivien tuottajien kanssa.⁶²

Parhaiten Consumers Internationalin vertailussa pärjasi COOP Italia, jolla oli erillinen vastuuhjeisto itse ostotoimintaan ja jonka noudattamiseen se koulutti omia ostajiaan. Ketju oli ottanut ostotoimintaansa käyttöön myös tuottajille tarkoitetun valitusmekanismin. COOP Italialla oli myös kattavimmat vastuuhjeistot ja -käytännöt alihankintaketjujen sosiaalisen kestävyuden varmistamiseksi.

Consumers Internationalin tutkimuksessa ostokäytäntöjen osalta heikoimmin suoriutui Lidl, joka ei antanut juuri mitään tietoa ostopolitiikastaan ja toimittajasuhteistaan.

Suurimpien Suomessa toimivien päivittäistavarakaupan ketjujen (SOK, Kesko, Suomen Lähikauppa ja Lidl) vastuullisuutta käsitellään luvussa 5.

Kilpailulainsäädäntö keskittyy kuluttajien suojeluun

Päivittäistavarakauppa on Suomessa erittäin keskittynyttä: S-ryhmän ja Keskon osuus on yli 80 prosenttia. Keskittyminen jatkuu edelleen.

Kilpailuviraston vuonna 2012 julkaisemassa kaupan ostajavoiman vaikutuksia tutkineessa selvityksessä todetaan kaupan ja tavarantoimittajien välisten käytäntöjen muodostavan kilpailupolitiikan näkökulmasta harmaan alueen. Selvityksen mukaan monet kaupan käytännöt näyttäytyvät epäreiluinä tavarantoimittajille, ja vaikka mikään käytäntö ei yksinään ole välttämättä kilpailulain vastainen, niiden yhteisvaikutus voi olla niin suuri, että markkinoiden toimivuus on uhattuna.⁶³

Suurimpina ongelmina Kilpailuvirasto pitää vastikkeettomia markkinointi- tai kynnysrahoja sekä riskin siirtämistä tuottajille.⁶⁴

Suomen hallitus julkisti joulukuussa 2012 kilpailulain muutosesityksen, jonka tavoitteena on ennen kaikkea hyödyttää kuluttajia. Uudistuksen on myös määrä parantaa tavarantoimittajien mahdollisuuksia saada tuotteitansa kaupan valikoimiin tasapuolis in ja kohtuullis in ehdoin.

Esityksen mukaan päivittäistavaraketju olisi määräävässä markkina-asemassa, jos sen valtakunnallinen markkinaosuus on vähintään 30 prosenttia. Nykyisin sekä S- että K-ryhmän osuus on tätä suurempi. Määräävässä markkina-asemassa oleva yritys ei saa käyttää toimintatapoja, jotka entisestään heikentävät kilpailua, tai asettaa kohtuuttomia osto- tai myyntihintoja. Markkina-aseman väärinkäytöstä voidaan määrätä rangaistusluonteinen seuraamus- eli sakkomaksu⁶⁵.

Kansainvälisessä keskustelussa kilpailulakien ja -säännösten vahva kuluttajalähtöisyys on nähty ongelmana. Sen rinnalle on vaadittu kilpailun oikeudenmukaisuuden ja toimivuuden määrittelemistä myös ihmisoikeusnäkökulmasta⁶⁶.

61 Dolan C, Humprey J, Changing governance patterns in the trade in fresh vegetables between Africa and the United Kingdom, 2003

62 Consumers International, Checked out - Are European supermarkets living up to their responsibilities for labour conditions in the developing world?, 2010, saatavilla osoitteessa: <http://www.consumersinternational.org/media/394236/checkedout-english-02.pdf>

63 Kilpailuvirasto, 1/2012, Kilpailuviraston päivittäistavarakauppaa koskeva selvitys - Kuinka kaupan ostajavoima vaikuttaa kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin?

64 Sama kuin yllä, s. 252.

65 Työ- ja elinkeinoministeriö (2012). Päivittäistavarakauppojen kilpailun valvonta tehostuu. Julkaistu 20.12.2012 osoitteessa http://www.tem.fi/?89512_m=109079&s=2469 (28.12.2012).

66 Ganesh R, The Right to Food and Buyer Power, German Law Journal, vol 11, nro 11, 2010

5. Suurimpien suomalaisten vähittäiskauppojen omien merkkien vastuullisuus

Finnwatch selvitti neljän Suomen suurimman vähittäiskaupan S-ryhmän, Keskon, Suomen Lähikaupan ja Lidlin vastuullisuuskäytäntöjä kyselytutkimuksella ja haastatteluilla. Lisäksi tutkimme yritysten yhteiskuntavastuuraportteja sekä verkkosivujen vastuullisuusosioissa annettuja tietoja.

5.1 S-RYHMÄ

S-ryhmä on vähittäiskaupan ja palvelualan yritysverkosto, jolla on Suomessa yli 1 600 toimipaikkaa. S-ryhmän muodostavat osuuskauopat ja Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta (SOK) tytäryhtiöineen. S-ryhmä tuottaa päivittäistavara- ja käyttötavarakaupan, liikenne- myymälä- ja polttonestekaupan, matkailu- ja ravitsemiskaupan, auto- ja autotarvikekaupan sekä maatalouskaupan palveluja.⁶⁷ S-ryhmän markkinaosuus Suomen päivittäistavarakaupasta on yli 45 prosenttia⁶⁸.

Yritysvastuutyön sijainti organisaatiossa

S-ryhmätasoisesta vastuullisuusasioiden kehittämisestä, ohjauksesta, raportoinnista ja viestinnästä vastaa SOK Maine ja vastuullisuus -yksikkö, joka toimii suoraan pääjohtajan alaisuudessa. Vastuullisuusperiaatteiden käytäntöön viemiseksi on vuonna 2012 perustettu teematyöryhmät, joiden tehtävänä on toimialat ylittävien toimenpiteiden valmistelu, ohjaus ja koordinointi. Käytännön toimenpiteet ja linjaukset viedään ketjuohjausten välityksellä sekä osuuskauppojen että tytäryhtiöiden toimeenpantaviksi.⁶⁹

67 S-ryhmä, <http://www.s-kanava.fi/web/s-kanava-tietoa-s-ryhmasta/s-ryhman-rakenne> (viitattu 3.12.2012)

68 Nielsen, S-ryhmän ja K-ryhmän yhteenlaskettu markkinaosuus päivittäistavarakaupassa ylitti 80 prosenttia, <http://fi.nielsen.com/news/Release120329.shtml> (viitattu 3.12.2012)

69 SOK, Sanni Pekkala, sähköposti 28.11.2012 ja puhelinkeskustelu 30.11.2012

Vastuullisuusperiaatteet private label -tuotteiden ostoissa

SOK asettaa kaikille tavarantoimittajilleen samat minimivaatimukset. Tuotannon tulee täyttää EU:n ja/tai sovellettavan kansallisen ympäristölainsäädännön vaatimukset sekä noudattaa kohdemaan lakeja ja työehtosopimuksia, kansainvälisen työjärjestö ILO:n työelämää koskevia vähimmäisnormeja sekä YK:n ihmisoikeuksien julistuksen ja lasten oikeuksien sopimuksen periaatteita.

SOK:n omien suorien riskimaaostojen osalta tavarantoimittajilta edellytetään myös BSCI:n Code of Conduct -periaatteisiin (ks. laatikko sivulla 17) sitoutumista ja auditointiprosessin toteuttamista. Auditointiprosessi ei kuitenkaan koske SOK:n epäsuoria omia ostoja riskimaista. Esimerkiksi tässä selvityksessä tutkittu SOK:n oma Rainbow-merkillä myytävä ananasmehu ei ole yrityksen mukaan riskimaatuote, sillä se prosessoidaan Suomessa. Tällaisten tuotteiden vastuullisuus varmistetaan sisällyttämällä prosessoijan kanssa solmittaviin sopimuksiin vaatimus yllä mainittujen minimivaatimusten noudattamisesta. SOK ei edellytä alihankkijoilta esimerkiksi erillistä auditointijärjestelmää.⁷⁰

Vastuullisuusperiaatteiden toteutumisen valvonta

SOK toteuttaa omille suorille riskimaatoimittajilleen auditointeja BSCI-järjestelmän kautta. Auditointeja tehdään riskimaissa ja niissä tarkastetaan muun muassa, että tehtaiden työturvallisuus on kansallisen lainsäädännön vaatimalla tasolla.

SOK määrittelee vuosittain auditointitavoitteet kaikille omille riskimaissa sijaitseville suorille tavarantoimittajilleen. Tällä hetkellä edellä mainituista käyttötavarakaupan suosta riskimaaostoista 66 prosenttia tehdään

70 SOK, Sanni Pekkala, sähköposti 3.9. ja 28.11.2012 sekä puhelinkeskustelu 30.11.2012

BSCI-auditoiduilta tavarantoimittajilta. Päivittäistavarakaupan omien merkkien suosta riskimaa-ostojen 52 prosenttia on BSCI-auditoitu. BSCI-auditoinnit on otettu käyttöön päivittäistavaroiden toimittajille myöhemmin kuin käyttötavarapuolella, mistä johtuu pienempi auditoitujen toimittajien osuus. Teollisessa tuotannossa auditoinnit koskevat tuotteen valmistavaa tuotantolaitosta eli alihankintaketjun ensimmäistä porrasta. Lisäksi SOK kertoo, että riskimaissa tehtävien BSCI-auditointien yhteydessä myös alihankintaketjun seuraavien portaiden toimintaa tarkastellaan valmistajan toimittamien dokumenttien pohjalta. SOK:n mukaan tarkempi tieto tarkastettavista dokumenteista ei kuitenkaan ole julkista. Joissakin tuoteryhmissä, kuten hedelmissä ja vihanneksissa, auditoinnit ulottuvat otantaperusteisesti alkutuotantoon asti.⁷¹

Miten yritys kommunikoi vastuullisuusperiaatteistaan alihankkijoille?

Vastuullisuusvaatimukset asetetaan osaksi hankintasopimuksia. Vastuullisuusasioita pidetään esillä myös S-ryhmän omissa tavarantoimittajatilaisuuksissa, ja BSCI järjestää koulutuksia tavarantoimittajille riskimaissa.⁷²

Onko yrityksellä erilliset vastuullisuusperiaatteet ostotoimintaan?

SOK kertoo, että sen ostoissa noudatetaan S-ryhmän vastuullisuusperiaatteita ja SOK-yhtymän eettisiä periaatteita. Lisäksi SOK:lla on sisäiset ei-julkiset osto-ohjeet, jotka koskevat muun muassa sopimusehtojen dokumentointia. SOK korostaa ostovolyymiensa olevan kansainvälisessä vertailussa hyvin pieniä, minkä vuoksi sillä ei ole mahdollisuuksia polkea kansainvälisiä tuottajahintoja tai muulla tavoin käyttää ostajavoimaansa negatiivisesti.⁷³

71 SOK, Sanni Pekkala, sähköpostit 3.9., 28.11.2012 ja 4.1.2013 sekä puhelinkeskustelu 30.11.2012

72 SOK, Sanni Pekkala, sähköposti 3.9. ja 28.11.2012

73 SOK, Sanni Pekkala, puhelinkeskustelu 30.11.2012

BSCI-vastuullisuusohjelma

Business Social Compliance Initiative BSCI on yritysveltoinen vastuuverkosto, jonka jäsenenä on yli 900 yritystä. Verkosto ylläpitää tietokantaa BSCI-auditoiduista tavarantoimittajista ja edistää yritysten alihankintaketjun vastuullisuutta riskimaissa.⁷⁴

BSCI-järjestelmän vastuullisuusperiaatteet perustuvat kansainvälisen työjärjestön ILO:n perussopimuksiin, YK:n ihmisoikeusjulistukseen, OECD:n yritysveltoisuusohjeistoon sekä YK:n Global Compact -periaatteisiin⁷⁵.

Kansalaisjärjestöt ovat arvostelleet BSCI:tä muun muassa siitä, että se ei vaadi tehtaita maksamaan työntekijöilleen elämiseen riittävää palkkaa vaan vetoaa ainoastaan lainmukaisiin minimipalkkoihin tai teollisuudenalan keskiarvopalkkaan⁷⁶. BSCI:n johdossa ei myöskään ole ammattiyhdistysliikkeen tai järjestöjen edustajia, minkä on katsottu johtavan vähemmän kunnianhimoisiin kriteereihin⁷⁷.

Pelkkä BSCI:n jäsenyys ei myöskään vielä tarkoita sitä, että kaikki yrityksen riskimaissa sijaitsevat tehtaat olisivat käyneet läpi BSCI-auditoinnit tai että tehtaat olisivat läpäisseet auditoinnit. BSCI vaatii, että sen jäsenillä tulee olla kaksi kolmesta riskimaiden tavarantoimittajasta auditoituina (arvosanalla hyvä tai parannuksia vaativa) vasta viiden vuoden sisällä järjestelmään liittymisestä⁷⁸.

BSCI-järjestelmän läpinäkyvyyttä haittaa myös se, ettei sen auditointitietokanta ole julkinen⁷⁹.

74 BSCI, <http://www.bsci-intl.org/>

75 BSCI, <http://www.bsci-intl.org/our-work/bsci-code-conduct>

76 BSCI:n kanta elämiseen riittävään palkkaan: BSCI, Position on wages, 11/2009, <http://www.bsci-intl.org/resources/bsci-positions>

77 The Business Social Compliance Initiative (BSCI), A Critical Perspective, Clean Clothes Campaign, 2005

78 BSCI, <http://www.bsci-intl.org/our-work/our-companies-commitment/our-companies-commitment>

79 SASK, <http://www.sask.fi/julkaisut/tyomaana-maailma-2-2010/bsci/>

Yrityksen käyttämän ostorenkkaan vastuullisuusperiaatteet

SOK on osaomistajana Coop Trading -hankintayhtymässä (lisätietoa luvussa 3.2). Coop Tradingin vastuullisuuskriteerit muodostetaan yhteisesti omistajien kesken ja ne perustuvat omistajayritysten periaatteisiin.

Vaikka hankintapalvelun tarjoaisi hankintayhteisliittymä tai muu hankintayhteistyökumppani, tuotteille asetetaan samat SOK:n vastuullisuuskriteerit, ja palvelutarjoajan tulee noudattaa niitä samoin kuin SOK noudattaisi suoraan itse hankkimiansa tuotteiden kohdalla.⁸⁰

5.2 KESKO

Kesko on ruoka-, käyttötavara-, rauta- ja auto- ja konekaupassa toimiva pörssi-yhtiö. Keskon ketjutoimintaan kuuluu noin 2 000 kauppaa Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Virossa, Latviassa, Liettuassa, Venäjällä ja Valko-Venäjällä.

Kesko ja K-kauppiat muodostavat K-ryhmän. Ruokakauppoja ryhmään kuuluu lähes 1 000. Ruokakeskon ketjuja ovat K-citymarket, K-supermarket, K-market ja K-extra. K-ryhmän markkinaosuus Suomen päivittäistavara-kaupasta on yli 35 prosenttia.⁸¹

Kesko määrittelee yhteiskuntavastuutyön vapaaehtoiseksi toiminnaksi. Konsernin mukaan tavoitteena on, että vastuullisuus näkyy vahvasti K-ryhmän kuluttajabrändeissä ja kauppojen hyllyillä.⁸² Paitsi toimintamaidensa lainsäädäntöä, Kesko ilmoittaa noudattavansa myös kansainvälisiä sopimuksia ja suosituksia, kuten YK:n ihmisoikeusjulistusta ja lapsen oikeuksia koskevaa yleissopimusta, ILO:n sopimusta työelämän perusoikeuksista sekä OECD:n toimintaohjeita monikansallisille yrityksille. Keskolle vastuullisuus on ”kilpailukeino”, minkä vuoksi konsernin

”toimintaperiaatteet ylittävät useassa kohtaa lainsäädännön ja sopimusten vaatimukset”.⁸³

Yritysvastuutyön sijainti organisaatiossa

Yhteiskuntavastuun toimenpiteet kuuluvat Keskon liiketoimintajohdon vastuulle. Yhteiskuntavastuuraportointia ja vastuuperiaatteita käsitellään Keskon hallituksessa ja konsernihoitoryhmässä. Yhteiskuntavastuun kehittämisestä, koordinoinnista ja raportoinnista vastaa konsernin Viestintä ja yhteiskuntavastuu -yksikkö tukena erilaiset ohjausryhmät.⁸⁴

Vastuullisuusperiaatteet Keskon omien merkkien tuotteiden ostoissa

Kesko on jäsen eurooppalaisessa BSCI-auditointijärjestelmässä ja käyttää riskimaatavaran toimittajien arvioinnissa BSCI- ja SA8000-standardia.⁸⁵ Kesko on sitoutunut BSCI:n periaatteisiin, joiden sisältö on käytännössä sama kuin Keskon omien ostotoiminnan eettisten periaatteiden.⁸⁶

Vastuullisuusperiaatteiden toteutumisen valvonta

Kesko keskittyy hankintaketjun valvonnassa omiin suoriin riskimaissa toimiviin tavarantovittäjiinsä. Riskimaiksi katsotaan BSCI-järjestelmän riskimaalukituksen mukaisesti sellaiset maat ja alueet, joissa on olemassa riski ihmisoikeuksien ja työntekijöiden oikeuksien loukkaamisesta.

⁸³ Keskon vastuullisuutta ohjaavat periaatteet, julkaistu 22.5.2012 osoitteessa <http://www.kesko.fi/fi/Vastuullisuus/Vastuullisuuden-johtaminen/Vastuullisuutta-ohjaavat-periaatteet/> (12.6.2012).

⁸⁴ Riskienhallinnan konsernitasoinen ohjausryhmä, yhteiskuntavastuun ohjausryhmä, ympäristötoimintojen ohjausryhmä, vastuullisen hankinnan ohjausryhmä, HR-toimintojen ohjausryhmä, työhyvinvoinnin ohjausryhmä sekä toimialakohtaiset vastuullisuuden ohjausryhmät; Kesko, Matti Kalervo, sähköposti 4.12.2012

⁸⁵ SA8000 on tehtaiden sosiaalisen vastuun standardi, jonka BSCI-järjestelmä tunnustaa parhaana toimintatapana tehtaiden vastuullisuuden varmistamisessa. SA8000 eroaa BSCI:stä muun muassa vaatimalla työntekijöille maksettavan elämiseen riittävää palkkaa. Lisätietoa: <http://www.sa-intl.org/>

⁸⁶ Keskon ostotoiminnan eettiset periaatteet ovat luettavissa sivulla <http://www.kesko.fi/fi/Vastuullisuus/Vastuullisuuden-johtaminen/Ostotoiminnan-periaatteet/>

⁸⁰ SOK, Sanni Pekkala, sähköposti 3.9.2012

⁸¹ Kesko, <http://www.kesko.fi> (viitattu 10.12.2012); Nielsen, S-ryhmän ja K-ryhmän yhteenlaskettu markkinaosuus päivittäistavara-kaupassa ylitti 80 prosenttia, <http://fi.nielsen.com/news/Release120329.shtml> (viitattu 3.12.2012)

⁸² Keskon yhteiskuntavastuun visio, julkaistu 22.5.2012 osoitteessa <http://www.kesko.fi/fi/Vastuullisuus/Vastuullisuuden-johtaminen/Yhteiskuntavastuun-visio> (12.6.2012)

Kesko seuraa yhdessä BSCI:n kanssa myös muita markkinoilla olevia auditointijärjestelmiä ja hyväksyy niiden mukaan tehdyt auditoinnit, jos vaatimustaso on sama kuin BSCI-auditoinnissa⁸⁷. Riskimaatoimittajan on oltava BSCI-auditoitu tai sillä on oltava SA8000 -sertifikaatti, tai sen on oltava dokumentoidusti sertifikaatin hankintaprosessissa.

Keskon vastuuraportin mukaan yhtiön omista suorista riskimaatoimittajien tehtaista 247 on mukana BSCI-auditointiprosessissa. Kesko ei kuitenkaan kerro omien suorien riskimaatoimittajiensa kokonaismäärää⁸⁸. Auditoinnit koskevat aina vain alihankintaketjun ensimmäistä porrasta eivätkä siten ulotu Keskon epäsuoriin omiin ostoihin riskimaista. Esimerkiksi tässä selvityksessä tutkittu Pirkka-merkillä myytävä ananasmehu ei ole yrityksen mukaan suoraa hankintaa riskimaista, sillä se prosessoidaan Suomessa. Kesko kuitenkin edellyttää, että tavarantoimittajat noudattavat vähintään vastaavanlaisia vastuullisuusperiaatteita kuin Kesko. Tämä koskee myös tutkitun ananastäysmehutiivisteiden tavarantoimittajaa.

Kiinassa Kesko tukee käyttötavarapuolen tavarantoimittajiaan lisäksi ketjun omalla monitoroinnilla. Keskon paikallinen monitori ohjaa, kouluttaa ja valvoo Keskon kiinalaisten tavarantoimittajien työehtoja ja työolosuhteita sekä ympäristö- ja kemikaalimääräysten noudattamista. Rautakeskossa ja Ruokakeskossa hankintaketjun vastuullisuutta valvotaan ja kehitetään osana ostoyhteistyötä muiden eurooppalaisten kauppaketjujen kanssa (Eurogroup, ICASS ja AMS).

Keskossa on käytössä SUMO (supplier monitoring) -tietokanta, johon tallennetaan tiedot riskimaatavarantoimittajien auditoinneista, sertifioinneista ja monitorointikäynneistä sekä niiden perusteella määräytyvästä riskiluokituksesta. Tiedot BSCI-auditoinneista tallentuvat lisäksi BSCI:n ylläpitämään, jäsenten käytössä olevaan tietokantaan.⁸⁹

87 Kesko hyväksyy ETI-, WIETA- ja UTZ-auditoinnit hankintaperiaatteittensa mukaisiksi. Kesko, Yhteiskuntavastuun raportti 2011

88 Kesko, Matti Kalervo, sähköposti 7.12.2012

89 Kesko, Yhteiskuntavastuuraportti 2011, s. 57 saatavilla osoitteessa: <http://www.kesko.fi/fi/Vastuullisuus/Raportit/Keskon-yhteiskuntavastuun-raportti-2011/>

Miten yritys kommunikoi vastuullisuusperiaatteistaan alihankkijoille?

Keskon omien merkkien hankintasopimuksen liitteenä on vastuullisuusehto, joka edellyttää tavarantoimittajaa sitoutumaan noudattamaan Keskon vastuullisuuslinjauksia. Kesko on luonut Vastuulliset toimitatapamme -oppaan, jonka periaatteiden noudattamista se edellyttää myös kaikilta liikekumppaneiltaan.

Riskimaissa sijaitseville tavarantoimittajille tarjotaan BSCI-koulutusta. Lisäksi Kiinassa ja eräissä muissa kaukoidän maissa järjestetään itse tai hankintapalvelujen kautta tavarantoimittajille koulutusta, joka tukee parannuksia tehtaan työoloissa ja siten vie käytäntöjä kohti BSCI-auditointia.⁹⁰

Onko yrityksellä erilliset vastuullisuusperiaatteet ostotoimintaan?

Keskon vastuullista ostotoimintaa ohjaavat Keskon ostotoiminnan periaatteet.⁹¹ Periaatteiden mukaan "Keskon ja tavarantoimittajien keskinäisen yhteistyön tulee olla avointa ja oikeudenmukaista, tasavertaista ja sopimuksia kunnioittavaa. Lahjontaa ja siihen verrattavia toimenpiteitä ei hyväksytä.⁹²". Kesko ei kerro, onko sillä ostotoiminnan vastuullisuuden myös muita sisäisiä ohjeita⁹³.

Yrityksen käyttämän ostorenkkaan vastuullisuusperiaatteet

Kesko kertoo käyttämiensä ostoyhtymien AMS:n ja ICASSin⁹⁴ vastuullisuusperiaatteiden vastaavan Ruokakeskon linjauksia. Keskon mukaan ostoyhtymien vastuullisuuskriteerit on luotu yhdessä jäsenyritysten vastuullisuuskriteerien pohjalta.

90 Kesko, Matti Kalervo, sähköposti 16.11.2012

91 Keskon ostotoiminnan periaatteet, julkaistu 6.9.2012 osoitteessa <http://www.kesko.fi/fi/Vastuullisuus/Vastuullisuuden-johtaminen/Ostotoiminnan-periaatteet/> (viitattu 15.9.2012)

92 Keskon ostotoiminnan eettiset periaatteet, <http://www.kesko.fi/fi/Vastuullisuus/Vastuullisuuden-johtaminen/Ostotoiminnan-periaatteet/>

93 Kesko, Matti Kalervo, sähköposti 7.12.2012

94 ICA Sourcing and Services on Ahold-konsernin omistama tytäryhtiö, jonka kautta Kesko hankkii hedelmiä ja kasviksia.

5.3 SUOMEN LÄHIKAUPPA OY/ TUKO LOGISTICS

Suomen Lähikauppa on Suomen kolmanneksi suurin päivittäistavarakaupan yritys, jonka markkinaosuus Suomen päivittäistavarakaupasta on hieman alle kahdeksan prosenttia⁹⁵. Suomen Lähikaupalla on kolme kauppaketjua: Siwa, Valintatalo ja Euromarket. Yhteensä kauppvoja on 669.⁹⁶

Suomen Lähikaupan hankinnasta vastaa Tuko Logistics Osuuskunta. Tuko Logistics on päivittäistavarakaupan valikoima-, hankinta- ja logistiikkapalveluyhtiö, jonka omistaja-asiakaita ovat Suomen Lähikaupan lisäksi Wihuri, Stockmann ja Heimon Tukku.⁹⁷

Yritysvastuutyön sijainti organisaatiossa

Yritysvastuuasioita koordinoi Tukolla toimitusjohtajan alaisuudessa toimiva Vastuullisuusyksikkö. Yrityksen johto päättää yritysvastuun keskeisistä periaatteista ja linjauksista.

Vastuullisuusperiaatteet private label -tuotteiden ostoissa

Tuko on BSCI-vastuullisuusverkoston jäsen ja sitoutunut hankinnassaan BSCI-periaatteisiin. Pohjoismaisessa ostoyhteistyössä Tuko Logistics seuraa myös United Nordic -vastuullisuusohjeistoa ja ostotoiminnan eettisiä periaatteita, jotka noudattavat pääosin BSCI:n periaatteita ja vaatimuksia.

Tukon tavoitteena on toimia ainoastaan BSCI-auditoidujen tai vastaavan vaatimustason saavuttaneiden tavarantoimittajien ja tehtaiden kanssa. Kolmannen osapuolen suorittamien BSCI-auditointien ja SA8000-sertifiointien rinnalla hyväksytyjä auditointijärjestelmiä ovat myös ETI, Rainforest Alliance, Reilu kauppa ja UTZ.⁹⁸

Vastuullisuusperiaatteiden toteutumisen valvonta

Vuonna 2011 BSCI-auditointien piirissä oli 11 Tukon tavarantoimittajaa tai tehdasta riskialueilta tai riskimaista. Yhteensä näillä alueilla oli 17 tavarantoimittajaa tai tehdasta. Riskimaahankintojen osuus kaikista Tukon omista suorista private label -hankinnoista on noin 10 prosenttia.

Tukon tekemät auditoinnit koskevat pääasiassa suoria kontakteja ja alihankintaketjun ensimmäistä porrasta eivätkä siten ulotu Tukon kaikkiin epäsuoriin ostoihin riskimaista. Epäsuorissa ostoissa, joissa raaka-aineita tulee valmistajille riskimaista tai -alueilta, toimittajilta vaaditaan tiedot tehdystä auditoinneista. Tarvittaessa Tuko käy läpi myös auditointiraportit tai niiden tiivistelmät. Tässä selvityksessä tutkittu Eldorado-merkillä myytävä ananasmehu on yrityksen mukaan riskimaatuote, joka prosessoidaan Suomessa ja sen prosessoivalla yrityksellä on oma vastuullisuusohjelmansa.

Miten yritys kommunikoi vastuullisuusperiaatteistaan alihankkijoille?

Tuko asettaa vastuullisuusvaatimukset osaksi toimittajien kanssa solmittavia sopimuksia. Tuko kutsuu tavarantoimittajiaan myös BSCI:n järjestämiin seminaareihin. Tukon tuotelaatupäällikkö antaa ohjausta vastuullisuudesta vastaaville tehdessään arviointikäyntejä tavarantoimittajien tuotantolaitoksissa.

Onko yrityksellä erilliset vastuullisuusperiaatteet ostotoimintaan?

Tukolla on sisäiset, ei-julkiset ostamisen eettiset säännöt, jotka jaetaan kaikille ostajille.

Yrityksen käyttämän ostorenkkaan vastuullisuusperiaatteet

Ostorenkkaan hankinnoissa sovelletaan Tukon omia BSCI-periaatteisiin pohjautuvia vastuullisuusperiaatteita.

⁹⁵ Nielsen, <http://fi.nielsen.com/news/Release120329.shtml>

⁹⁶ Suomen Lähikauppa Oy, <http://www.lahikauppa.fi/fi/lahikauppa/kaupat/> (viitattu 11.12.2012)

⁹⁷ Tuko Logistics, <http://www.tuko.fi/> (viitattu 11.12.2012)

⁹⁸ Tuko Logistics, Vastuullisuusraportti 2011, s 18.

5.4 LIDL

Lidl on saksalainen päivittäistavarakauppa-ketju, joka toimii 25 Euroopan maassa. Lidl:n vuosittainen myynti on noin 62 miljardia euroa. Suomessa myymälöitä on 140. Lidl:n markkinaosuus Suomessa on 4,8 prosenttia.⁹⁹

Yritysvastuutyön sijainti organisaatiossa

Yritysvastuutyö on Lidlissä suoraan kansainvälisen johtokunnan alaisuudessa.

Vastuullisuusperiaatteet private label -tuotteiden ostoissa

Lidl on vuodesta 2006 saakka ollut BSCI:n jäsen. Lidl:n mukaan kaikkien sen tavarantoi-mittajien ja alihankkijoiden on sitouduttava eettisiin toimintaohjeisiin, jotka vastaavat sisällöltään BSCI-periaatteita.¹⁰⁰

Vastuullisuusperiaatteiden toteutumisen valvonta

Lidl valvoo vastuullisuusperiaatteiden toteutumista suorissa riskimaaostoissaan BSCI-auditointien kautta. Lidl ei kerro kuinka moni sen riskimaatoimittajista on BSCI-auditointien piirissä.¹⁰¹

⁹⁹ Nielsen, <http://fi.nielsen.com/news/Release120329.shtml>

¹⁰⁰ Lidl, http://www.lidl.fi/cps/rde/xchg/SID-59426882-44545860/lidl_fi/hs.xsl/12560.htm (viitattu 18.12.2012)

¹⁰¹ Lidl, Pilvi-Sisko Riikonen, sähköposti 14.1.2013

Miten yritys kommunikoi vastuullisuusperiaatteistaan alihankkijoille?

Lidl edellyttää, että kaikki sen alihankkijat sitoutuvat BSCI-periaatteisiin perustuviin eettisiin toimintaohjeisiin. Eettiset toimintaohjeet liitetään kaikkien toimittajasopimusten liitteeksi. Lidl:n omat auditoinnit ulottuvat vain ensimmäiselle tuotantoportaalle.

Onko yrityksellä erilliset vastuullisuusperiaatteet ostotoimintaan?

Lidl Suomi Ky:llä ei ole omia ostotoiminnan vastuullisuusperiaatteita vaan se noudattaa ostoissaan Lidl:n yleisiä toimintaperiaatteita liikesuhteissa.¹⁰²

5.5 VERTAILUA VÄHITTÄISKAUPPOJEN VASTUULLISUUDESTA

Edellisissä alaluvuissa vertailtiin tutkittujen vähittäiskaupan ketjujen vastuukäytäntöjä kuudella osa-alueella: yritysvastuutyön asema organisaatiossa, vastuullisuusperiaatteet private label -tuotteiden ostoissa, vastuullisuusperiaatteiden valvonta, vastuullisuusperiaatteiden kommunikointi alihankkijoille, ostotoiminnan vastuullisuusperiaatteet ja ostorenkkaan vastuullisuusperiaatteet.

Kaikissa neljässä vähittäiskaupan ketjussa yritysvastuutyö on suoraan yrityksen johdon

¹⁰² Saatavilla osoitteessa http://www.lidl.fi/cps/rde/xchg/lidl_fi/hs.xsl/5308.htm)

alaisuudessa, minkä voidaan katsoa tarkoittavan yritys vastuun olevan strategisesti johdettua ja painoarvoltaan tärkeää.

Kaikki ketjut ovat jäseniä Business Social Compliance Initiative BSCI:ssa ja niiden alihankkijoita koskevat vastuullisuusperiaatteet perustuvat BSCI:n Code of Conductiin. Kaikki ketjut soveltavat myös BSCI-auditointeja omien suorien riskimaaostojensa vastuullisuuden varmistamiseen.

Teollisissa tuotteissa vähittäiskaupan ketjujen tekemät auditoinnit ulottuvat vain ensimmäiselle tuotantoportaalle. Muiden tuotantoportaiden alihankintaketjujen vastuullisuus varmistetaan lähes aina vain liittämällä vastuuvaatimukset toimittajasopimuksien liitteeksi. S-ryhmä kertoi, että BSCI-auditoinneissa tarkistetaan lisäksi myös seuraavien tuotantoportaiden vastuullisuutta dokumenttien avulla. Dokumenttitarkastusten sisällöstä tai tavoitteista ei kuitenkaan annettu tarkempaa tietoa. Tuko Logistics kertoi arvioivansa jossain määrin myös alihankkijoidensa tekemiä auditointeja ja muita vastuullisuustoimenpiteitä.

S-ryhmä, Kesko ja Tuko Logistics kertoivat, että niiden käyttämät ostorenkoot noudattavat ostoissaan samoja alihankintaketjuihin liittyviä vastuullisuusvaatimuksia kuin ketjut itse omissa ostoissaan. Lidl oli ketjuista ainoa, joka ei käyttänyt ostorenkaita hankinnassaan. Ostorenkaiden kanssa tehtävän yhteistyön puuttumista selittää se, että Lidlin riskimaaostot on keskitetty Saksassa sijaitsevaan pääkonttoriin. Vaikka Lidlin markkinaosuus on

Suomessa selkeästi pienempi kuin S-ryhmän ja Keskon, se on koko liikevaihdoltaan huomattavasti näitä suurempi.

Kaikki vähittäiskaupan ketjut kertoivat soveltavansa omaan ostotoimintaansa yleisiä eettisiä periaatteita ja toimintatapoja. Näistä hyvin yleisellä tasolla liikkuvista periaatteista on vaikea arvioida ketjujen käytännön ostotoiminnan vastuullisuutta ostajavoiman väärinkäytösten ehkäisemiseen liittyen. Esimerkiksi Lidlin noudattamissa julkisissa liiketoiminnan periaatteissa ketju kertoo: "Neuvottelemme aina hinta- ja tuloskeskeisesti". Ostajavoiman väärinkäyttöihin liittyvissä ongelmissa pelkkä hinta- ja tuloskeskeinen lähestymistapa on kehittyvien maiden tuottajille yksi keskeisimmistä haasteista.

Yhdelläkään tutkituista vähittäiskaupan ketjuista ei ollut julkista ostajavoiman väärinkäytösten ehkäisemistä koskevaa tarkkaa vastuuohjeistoa. S-ryhmä ja Tuko Logistics kertoivat kuitenkin, että niillä on sisäiset ei-julkiset ostotoiminnan ohjeet.

Huomattavimpana erona ketjujen toiminnassa oli niiden avoimuus. S-ryhmä toimi avoimimmin ja antoi Finnwatchille kaikki pyydetty tiedot alihankintaketjuistaan. Lidl ja Kesko antoivat alihankkijatietoja vain maatasolla. Tuko Logisticsilla on linjaus, jonka mukaan se ei kerro tietoja alihankintaketjuistaan eikä esimerkiksi ilmoita private label -tuotteiden valmistajia pakkauksissaan. Tuko Logistics kertoi Finnwatchille kuitenkin arvioivansa käytäntöään uudelleen ja toimitti tiedot ananasmehutoimittajastaan Finnwatchille.

6. Vähittäiskaupan vastuu alihankintaketjusta

Suomalaiset vähittäiskaupat myyvät päivittäin satojatuhansia erilaisia tuotteita kuluttajille. Jakelukanavana toimiva kauppa ei voi aina vastata kaikkien asiakkaille tarjoamiensa tuotteiden vastuullisuudesta. Vastuullisuudesta vastaa aina ensisijaisesti tuotetta joko itse tai alihankkijoidensa avulla valmistava yritys, joka omistaa tuotteen tuotemerkin. Vähittäiskaupoilla on siis ensisijainen vastuu omilla tuotemerkeillään myymiensä tuotteiden vastuullisuudesta.

YK:n ihmisoikeusneuvoston keväällä 2011 hyväksymissä niin sanotuissa Ruggien periaatteissa ihmisoikeuksien ja yritystoiminnan suhteesta korostetaan yritysten vastuuta ihmisoikeuksien kunnioittamisesta koko arvoketjussa¹⁰³. Periaatteissa todetaan, että ihmisoikeusloukkauksia voi tapahtua yrityksen alihankintaketjun kaikissa osissa ja että yritysten tulisi kartoittaa tuotantoketjunsä merkittävimmät riskit ja priorisoida toimenpiteet niiden minimoimiseksi. Myös yhteistyökumppaneiden tausta ja toimintatavat tulisi ottaa huomioon, sillä ne kertovat niiden sitoutumisesta ihmisoikeuksiin.

Ruggien periaatteissa todetaan myös, että vaikka pienten ja keskisuurten yritysten toiminnalla voi olla merkittäviäkin ihmisoikeusvaikutuksia, ovat niiden mahdollisuudet kattaviin ihmisoikeusarviointeihin ja auditointeihin rajalliset¹⁰⁴.

Ruggien periaatteet on myös sovitettu OECD:n toimintaohjeisiin monikansallisille yrityksille.

OECD:n toimintaohjeisto perustuu kansainväliseen lainsäädäntöön ja ihmisoikeussopimuksiin. Suomi on sitoutunut näihin suosituksiin

ja pyrkii edistämään yritysten vastuullista toimintaa.¹⁰⁵

OECD:n toimintaohjeissa todetaan, että yritysten tulisi kunnioittaa kansainvälisesti tunnustettuja ihmisoikeuksia toimintansa vaikutuspiirissä, joka kattaa myös yrityksen alihankintaketjun¹⁰⁶. Riskienhallinta OECD:n toimintaohjeissa jäljittelee Ruggien periaatteita. Yrityksiä kannustetaan riskiarviointien tekemiseen ja etsimään tapoja ehkäistä ja lieventää toimintansa piirissä tapahtuvia mahdollisia ihmisoikeusloukkauksia. Lisäksi yritysten pitäisi ottaa huomioon haavoittuvamassa asemassa olevat ihmisryhmät kuten siirtotyöntekijät.¹⁰⁷

OECD:n kansalliset yhteyselimet ovat käsitelleet useampaa tapausta, jossa yritys ei ole varmistanut alihankintaketjun vastuullista toimintaa OECD:n suositusten mukaisesti. Vuonna 2002 Saksan Clean Clothes -kampanja teki valituksen Adidaksen puutteellisesta valvonnasta koskien sen toimittajien tekemiä työlainsäädännön loukkauksia Indonesiassa¹⁰⁸. Valitus koski työntekijöiden vapaan järjestäytymisoikeuden estämistä, työntekijöiden kokemaa uhkailua ja pelottelua, työturvallisuuden puutteita ja elämiinseen riittämätöntä palkkaa. Kansalaisjärjestöt tekivät vuonna 2010 valituksen seitsemästä jälleenmyyjästä, jotka toiminnallaan Uzbekistanissa tukivat lapsityön käyttöä puuvillan sadonkorjuussa¹⁰⁹. Ranskan, Englannin, Sveitsin ja Saksan yhteyselimille suunnattujen valitusten mukaan yritysten pitäisi olla tietoisia Uzbekistanin hallituksen toiminnasta, ja siten niitä voidaan pitää vastuussa lapsityövoiman käytön ylläpitämisestä ja tukemisesta. OECD:n kansalliset yhteyselimet tunnustivat yritysten vastuun alihankintaketjun työoloista ja -ehdoista.

¹⁰³ Ruggie, John. (2011). Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. <http://www.business-humanrights.org/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf>

¹⁰⁴ Ruggie, John. (2011), s.16. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework.

¹⁰⁵ OECD (2011), s. 19. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing.

¹⁰⁶ OECD (2011), s. 19. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing.

¹⁰⁷ OECD (2011), s. 31-32. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing.

¹⁰⁸ OECD Watch CCC vs. Adidas http://oecdwatch.org/cases/Case_27 (Viitattu 7.12.2012).

¹⁰⁹ OECD Watch ECCHR, Sherpa & UGF vs Louis Dreyfus http://oecdwatch.org/cases/Case_206 (Viitattu 7.12.2012).

Suomen hallitusohjelmassa vuosille 2011–2015 on asetettu tavoitteeksi suomalaisten yritysten toimiminen edelläkävijänä yritysvastuuasioissa. Valtioneuvosto vahvisti marraskuussa 2012 hyväksymässään yhteiskuntavastuun periaatepäätöksessä edistäväänsä Ruggien periaatteita. Valtioneuvoston piirissä valmistellaan suunnitelma periaatteiden toimeenpanemiseksi. Suunnitelman teon yhteydessä selvennetään myös julkishallinnon välistä työnjakoa ja tarkistetaan mahdolliset lainsäädännölliset muutostarpeet.¹¹⁰

Kansainvälisen ja kotimaisen yritysvastuukustelun lisääntyessä näyttää selvältä, että vaatimukset myös kaupan omien merkkien tuotteiden vastuullisuutta kohtaan ovat kasvamassa. Ruggien periaatteiden ja OECD:n yritysvastuuohjeiden valossa merkittävässä markkina-asemassa olevia vähittäiskauppoja voidaan edellyttää ulottamaan vastuullisuustoimenpiteensä koko private label -tuotteiden alihankintaketjuun.

¹¹⁰ Valtioneuvoston periaatepäätös yhteiskuntavastuusta, 22.11.2012, saatavilla osoitesta: <http://www.tem.fi/index.phtml?s=4580>

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan Suomessa myytävien private label -tuotteiden vastuullisuutta. Esimerkkituotteina toimivat tonnikalasäilykkeet ja ananasmehu.

7. ESIMERKKI: Private label -tonnikalaa tuotetaan siirtotyöntekijöiden oikeuksia polkemalla

Finnwatch selvitti kaupan omien merkien vastuullisuuden toteutumista kahdella tapaustutkimuksella, joissa selvitettiin tonnikala- ja ananastuotteiden tuotantoprosesseja Thaimaassa.

Tonnikalateollisuutta koskeva kenttätutkimus tehtiin Samut Sakhonin maakunnassa sijaitsevilla Thai Union Manufacturingin ja Unicord 2:n tehtailla lokakuussa 2012. Kenttätutkimusta varten SOK:lta ja Keskolta pyydettiin tietoja niiden alihankkijoista. SOK kertoi Finnwatchille avoimesti oman alihankkijansa tiedot pyydytyistä tonnikalatuotteista, mutta Kesko antoi tietoja vain maatasolla.

Finnwatch selvitti kuitenkin Keskon tavaran toimittajan käyttämällä hyväksi Euroopan komission ylläpitämää listaa elintarvikeviranomaisen myöntämistä laitosten hyväksyntänumeroista.

Hyväksyntänumerot löytyvät kaikista tonnikalatuotteista. Niiden avulla tuotteet voidaan jäljittää tuotteen valmistaneelle tuotantolaitokselle. Myös muiden kauppaketjujen tonnikalatuotteiden alkuperä selvitettiin samaisen koodiston avulla.

Kenttätutkimuksesta vastasi Thaimaan Mahidol-yliopiston siirtolaiskysymysten asiantuntija Andy Hall yhdessä paikallisten järjestöjen ja tulkkien kanssa. Tulkkien apu oli korvaamaton erityisesti haastateltaessa Myanmarista ja Kambodzasta Thaimaahan saapuneita siirtotyöntekijöitä.

Haastatellut työntekijät työskentelivät tehtaiden eri osastoilla ja heidän työtehtävinään oli muun muassa kalojen punnitus, kalojen päiden ja nahan poistaminen, ruotojen ja verisuonien poistaminen, tonnikalapurkkien kannattaminen ja viimeistely sekä pakkaaminen. Osa työntekijöistä osallistui myös tonnikalan perkuujätteistä tehtävän lemmikkieläinruoan valmistusprosessiin.

TUM-yhtiön työntekijöitä haastateltiin yhteensä 12. Heistä kaksi oli thaimaalaisia ja 10 siirtotyöläisiä Myanmarista ja

Kambodzasta. Unicordin työntekijöitä haastateltiin kymmenen, ja he kaikki olivat kotoisin Myanmarista. Lisäksi tavattiin paikallisia ihmisoikeusjärjestöjä ja Thai Union Manufacturingin sekä Unicordin johtoa.

Finnwatchin eettisen ohjeistuksen mukaisesti sekä Thai Union Manufacturing että Unicord ovat saaneet kommentoida itseään koskevia löydöksiä ennen tutkimuksen julkaisua.

Haastateltujen työntekijöiden nimiä tai kuvia ei julkaista heidän suojelemiseksi.

Thaimaan tonnikalateollisuudessa loukataan ihmisoikeuksia

Thaimaa on maailman suurimpia kalantuottajia ja tonnikalasäilykkeiden viejiä. Suurin osa tuotteista viedään länsimaiden markkinoille.¹¹¹

Thaimaan kalastusaluksien ja kalatehtaiden työntekijöiden ihmisoikeuksien vakavia loukkauksia on nostettu esiin useissa tutkimuksissa. Kalateollisuuden on todettu esimerkiksi hyödyntävän ihmiskaupan uhreja, loukkaavan työntekijöiden oikeuksia sekä hyväksikäyttävän lapsityövoimaa¹¹².

Suuri osa Thaimaan kalateollisuuden työntekijöistä on sen naapurimaista tulleita siirtotyöläisiä. Kalateollisuuden myanmarilaisista siirtotyöläisistä arviolta 59 prosenttia työskentelee pakkotyön kaltaisissa olosuhteissa.

Myös Thaimaan kalastusaluksien työoloja on verrattu orjuuden kaltaisiksi. Tuhansia siirtolaisia työskentelee epäinhimillisissä työolosuhteissa aluksilla, joissa työntekijät kohtaavat väkivaltaa ja hyväksikäyttöä.¹¹³

111 FAO (2012). s. 15. The State of World Fisheries and Aquaculture.

112 U.S. Department of State (2012). s. 338. Trafficking in Persons Report 2012; FAO (2012). s. 19. The State of World Fisheries and Aquaculture.

113 U.S. Department of State (2012). s. 338. Trafficking in Persons Report 2012; UNIAP (2009). Exploitation of Cambodian Men at Sea.

7.1 YRITYSESITTELYT: THAI UNION MANUFACTURING (TUM) JA UNICORD PUBLIC COMPANY LIMITED

Thai Union Manufacturing (TUM)

Thai Union Manufacturing on Thaimaan suurimman kalatuotteita prosessoivan ja valmistavan yrityksen Thai Union Frozen Products PCL:n tytäryhtiö. TUMin tehtaissa käsitellään päivittäin 400 tonnia tonnikalaa. TUMin tehdaskompleksi on Aasian suurin tonnikalan prosessointilaitos ja se työllistää yli 8 700 työntekijää.¹¹⁴ TUMin tehtaat sijaitsevat Samut Sakhonin maakunnassa Keski-Thaimaassa.

Tehtaan työntekijöistä hieman alle puolet on Thaimaan kansalaisia ja loput siirtotyöntekijöitä Myanmarista ja Kambodžasta. Kaikki haastatellut siirtotyöntekijät kertoivat, että heidät on palkattu yritykseen Thai Unionin yhteistyökumppanina toimivan työvoimavälitysyriksen Thai Golden Mile Servicen kautta. Vain kaksi haastateltua thaimaalaista työntekijää oli suoraan TUMin palkkalistoilla.

TUM prosessoii skipjack-, keltaevä-, albacore-, tongol- ja bonito-tonnikalaa. Tehdas toimittaa tonnikalatuotteita Yhdysvaltoihin, EU-maihin, Japaniin, Etelä-Amerikkaan, Australiaan ja Uuteen-Seelantiin. Suomessa TUMin tuotteita myydään lähes kaikissa kauppaketjuissa (ks. taulukko 1).

Unicord Public Company Limited

Sea Value -yhtymään¹¹⁵ kuuluva Unicord Public Company Limited valmistaa erilaisia kalasäilykkeitä ja -pakasteita vientiin.

Unicordin tehdasalueella Keski-Thaimaan Samut Sakhonin maakunnassa on kaksi tehdasta, joista tähän raporttiin valittiin tutkittavaksi tehdas numero kaksi. Tämä tonnikalatuotteita purkettava tehdas valittiin Euroopan komission julkaisemien elintarvikeviranomaisen myöntämien laitospöytäkirjojen hyväksyntänumeroiden sekä tonnikalatuotteisiin painetujen osoitetietojen perusteella. Unicordin

Taulukko 1: Tutkitulta Thai Union Manufacturingin tehtaalta peräisin olevia Suomessa myytäviä tuotteita

Thai Union Manufacturing (TUM) hyväksyntänumero 2005 / VCN 5 ¹¹⁶	
Tuotemerkki	
Pirkka	Tonnikalaa chilikastikkeessa
Euroshopper	Tonnikalahiutale öljyssä
X-tra	Salaattitonnikalaa öljyssä
X-tra	Salaattitonnikalaa vedessä
Rainbow	Tonnikalaa curry-majoneesikastikkeessa
Rainbow	Tonnikalaa mausteena chili
Rainbow	Tonnikalaa mausteena tilli
Rainbow	Tonnikalaa pikantissa tomaattivihanneskastikkeessa
Rainbow	Valkosipulitonnikalaa
Rainbow	Tonnikalaa ja kanaa kissalle
Rainbow	Tonnikalaa kissalle
John West	Tonnikalaa kuivattutomaatti- ja yrttikastikkeessa
John West	Tonnikalaa lime- ja mustapippurikastikkeessa
John West	Tonnikalaa vihreässä currykastikkeessa
John West	Tonnikalaa punaisessa currykastikkeessa
Abba Xpress	Tonnikalakastike Thai Curry Ja Ananas

tehtaassa 2 työskentelee noin 2 100 työntekijää, joista 100 (pääasiassa esimiestehtävissä työskenteleviä työntekijöitä) on thaimaalaisia ja 2 000 siirtotyöläisiä Myanmarista ja Kambodžasta.

Unicord vie kalatuotteita pääasiassa Yhdysvaltojen markkinoille, mutta sillä on merkittävää vientiä myös Eurooppaan, Kanadaan, Lähi-Itään, Etelä-Afrikkaan ja Japaniin. Suomessa Unicordin tuottamia tonnikalatuotteita myydään lähes kaikissa kauppaketjuissa (ks. taulukko 2).

¹¹⁴ Thai Union Frozen Products, <http://www.thaiuniongroup.com/en/profile/subsidiaries.ashx>; TUMin johdon haastattelu 7.11.2012

¹¹⁵ Sea Value Group, <http://www.seavaluegroup.com/>

¹¹⁶ Taulukko perustuu Finnwatchin marraskuussa toteuttamaan hyllykartoitukseen. Hyväksyntänumerot perustuvat elintarvikkeiden osalta EU:n 17.8.2012 julkaisemaan listaan 00109.

Taulukko 2: Tutkitulta Unicordin tehtaalta peräisin olevia Suomessa myytäviä tuotteita

Unicord Public Co. Ltd. (Thasai), hyväksyntänumero 2076 / VCN 44 ¹¹⁷	
Tuotemerkki	
Pirkka	Tonnikalaa currykastikkeessa
Pirkka	Tonnikalaa italialaisessa maustekastikkeessa
Pirkka	Tonnikalaa sataykastikkeessa
Pirkka	Tonnikalaa sweet & sour-kastikkeessa
Euroshopper	Tonnikalaa paloina öljyssä
Euroshopper	Tonnikalaa paloina vedessä
Euroshopper	Tonnikalaa hiutaleina vedessä
Eldorado	Tonnikalaa ja vihanneksia
Eldorado	Tonnikalaa mausteena tilli öljyssä
Eldorado	Tonnikalaa mausteena persilja öljyssä
Eldorado	Tonnikalaa mausteena sitruunapippuri
Eldorado	Tonnikalaa tomaattikastikkeessa
Eldorado	Tonnikalaa currykastikkeessa
Eldorado	Tonnikalaa tomaatti-basilikakastikkeessa
Rainbow	Tonnikalaa currykastikkeessa
Rainbow	Tonnikalaa makeassa chilikastikkeessa
Rainbow	Tonnikalaa paloina vedessä
Rainbow	Tonnikalaa tomaatti-basilikakastikkeessa
Rainbow	Vaaleaa tonnikalaa paloina öljyssä

7.2 TONNIKALAN TUOTANTOPROSESSI TUMIN JA UNICORD 2:N TEHTAILLA

TUMin tehtaiden käyttämä tonnikala saapuu tehtaalle prosessoitavaksi Thai Unionin omistamasta pakastamosta Mahachaista. Thai Unionin käyttämä tonnikala on työntekijöiden mukaan pyydetty Kiinassa, Indonesiassa, Taiwanissa ja Japanissa. Unicordin työntekijät eivät tiedäneet, mistä heidän tehtaansa käyttämä tonnikala tulee.

Pakastettua tonnikalaa sisältävät suuret kuljetuslaatikot viedään varastoon, jossa ne asetetaan veteen sulamaan. Sulaneet isot tonnikalat halkaistaan kahtia ja niistä poistetaan pää ja evät. Tämän jälkeen kaloilta poistetaan sisäelimet ja ne siirretään liikuteltaville tasoille.

¹¹⁷ Taulukko perustuu Finnwatchin marraskuussa toteuttamaan hyllykartoitukseen. Hyväksyntänumerot perustuvat elintarvikkeiden osalta EU:n 17.8.2012 julkaisemaan listaan 00109 ja lemmikkieläinten ruoan osalta EU:n 8.10.2012 julkaisemaan listaan 00010.

Käsitellyt kalat kypsennetään erillisessä huoneessa höyryllä, jonka jälkeen ne huuhdellaan vedellä. Tämän jälkeen kaloista poistetaan nahka ja pään jäänteet. Puhdistusta jatketaan poistamalla verisuonet ja ruodot. Jäljelle jäävä tonnikalan liha syötetään koneeseen, joka pakkaa sen peltipurkkeihin. Peltipurkit siirtyvät edelleen koneeseen, jossa purkkeihin saatetaan lisätä erilaisia kastikkeita ja mausteita. Tämän jälkeen purkkeihin laitetaan kannet. Valmiit purkit höyrytetään, pestään vedellä ja kuivataan tuulettimilla.

Pestyjen ja kuivattujen purkkien puhtaus viimeistellään erillisellä työpisteellä. Seuraavaksi ne kuljetetaan laadunvarmistuksen kautta koneeseen, joka lisää niihin automaattisesti kääreet. Lopuksi valmiit purkit läpäisevät vielä yhden laaduntarkkailuvaiheen, jonka jälkeen ne pakataan laatikoihin ja toimitetaan jakeluun.

7.3 TYÖN TEKEMINEN TULEE TYÖNTEKIJÖILLE KALLIIKSI

Haastateltujen TUMin ja Unicord 2:n työntekijöiden mukaan siirtotyöntekijät joutuvat usein maksamaan hyvin korkeita rekrytointipalkkioita (1 500–4 000 bahtia, noin 38–102 euroa) aloittaessaan työt. Lisäksi siirtotyöntekijät maksavat vuosittaisia maksuja työluvasta (1 900 bahtia vuodessa) sekä maksuja työpaikan vaihtamisesta (1 700–2 800 bahtia, noin 43–68 euroa). Kaikilta tutkimuksessa haastatelluilta siirtotyöntekijöiltä oli takavarikoitu alkuperäinen työlupa ja työnantajat TUM ja Unicord olivat antaneet siitä heille vain kopion.

Molemmat tehtaot antoivat työntekijöille työsuhteen alussa työtehtävästä riippuen erilaisia välineitä kuten T-paidan, saappaat, kuulosuojaimet, suojaviitan, hengityssuojaimen, hanskat ja juomalasin. Työntekijöiden tehtävänä on huoltaa työasu kotona ilman erillistä korvausta. Alun jälkeen he joutuvat ostamaan tarvitsemansa työvälineet itse. Työntekijät ostivat omalla kustannuksellaan säännöllisesti esimerkiksi T-paitoja, hiusverkkoja, hanskoja ja hengityssuojaimia.

7.4 TYÖNTEKIJÖIDEN PALKAT EIVÄT RIITÄ ELÄMISEEN JA VUOSILOMIEN KORVAAMISESSA ON EPÄSELVYYKSIÄ

Kaikki haastatellut työntekijät oli palkattu tehtaisiin päivätyöläisinä, joilla ei ollut säännöllisiä kuukausituloja. Yhtä työntekijää lukuun ottamatta kaikilla TUMin työntekijöillä oli työ-sopimukset, jotka oli kirjoitettu myös heidän omalla kielellään. Haastatelluista Unicordin työntekijöistä seitsemällä ei ollut lainkaan kirjallista työ-sopimusta. Kaksi haastatelluista oli allekirjoittanut työ-sopimuksen vieraalla kielellä, jota he eivät olleet ymmärtäneet eikä heillä ollut sopimuksesta omaa kopiota.

Kaikille haastatelluille työntekijöille maksettiin lainmukaista alueellista minimipalkkaa. Vuosien työskentelyn jälkeen osa TUMin työntekijöistä oli myös saanut muutamia bahteja lisää päiväkohtaiseen palkkaansa. Päiväpalkat vaihtelivat 300–305 bahtin välillä (7,5 euroa). Kaikki haastatellut Unicordin työntekijät saivat vain laillista minimipalkka, 300 bahtia päivässä.

Molempien tehtaiden työntekijöille maksettiin ylitöistä 56 bahtin (1,4 euroa) tuntipalkkaa. Ylitöiden tekeminen oli TUMissa vapaaehtoista, mutta suurin osa työntekijöistä halusi tehdä ylityötä päivittäin, sillä he kokivat, että pelkällä peruspalkalla ei ollut mahdollista tulla toimeen. Unicordissa osa työntekijöistä kertoi ylitöiden olevan pakollisia. Ylitöitä tehtiin tehtaissa joka päivä noin 1–3 tuntia. Työviikon pituus Thaimaassa on kuusi päivää, maanantaista lauantaihin. Yövuorosta maksettiin TUMin tehtaalla 40 bahtin lisäkorvaus, Unicordin tehtaalla 30 bahtia.

TUM maksoi työntekijöille huomattavia 2 000 bahtin (50 euroa) bonuksia vuosittain uuden vuoden aikana¹¹⁸. Lisäksi työntekijät saivat erilaisia viikottaisia ja kuukausittaisia bonuksia, jos he eivät olleet poissa töistä. Myös Unicordin tehtaalla työntekijöille maksettiin bonuksia, jos he eivät olleet poissa töistä tai jos he saavuttivat tuotantotavoitteensa¹¹⁹.

118 9.1.2013 pidetyssä tapaamisessa TUM kertoi maksavansa aina joulukuun lopussa myös 5 000 bahtin (124 euroa) bonuksen työntekijöille, joilla on ollut vain vähän poissaoloja vuoden aikana.

119 Tällaisia bonuksia oli käytössä ainakin Unicord 2:n linjastolla, jolla perattiin kaloista ruotoja ja verisuonia.

Erilaisten bonusten määrä molemmissa tehtaissa oli tavallisesti muutamia satoja bahteja kuukaudessa. Unicordin tehtaalla vuosittaisia bonuksia ei maksettu.

Unicordin tehtaalla työntekijöiden palkasta tehtiin vähennyksiä jos he syyllistyivät vakaviin rikkomuksiin. Tällaisia vakavia rikkomuksia olivat muun muassa savukkeiden hallussapito tai betelpähkinöiden¹²⁰ pureskeleminen.

Työntekijät saivat vuosittain vuosilomaa kuusi päivää ja lisäksi heillä oli vuosittain noin 13–15 muuta vapaapäivää (Thaimaan virallisia vapaapäiviä, kuten erilaisia uskonnollisia juhlia). Thaimaan laki edellyttää kuutta palkallista vuosilomapäivää. Osa TUMin työntekijöistä kuitenkin kertoi, että heille maksettiin palkkaa vain neljästä päivästä.

7.5 ONGELMIA SAIRASVAKUUTUKSISSA, TYÖTURVALLISUUDESSA JA JÄRJESTÄYTYMISESSÄ

Haastatellut työntekijät kertoivat, että molempien yritysten tehtailla on vaarallisia koneita, joihin työntekijöiden vaatteet tai raajat voivat jäädä kiinni. Yksi haastatelluista TUMin työntekijöistä oli loukannut koneessa sormensa niin, että se oli vaatinut sairaalahoitoa. Vielä kahden kuukauden jälkeen vamma oli selvästi näkyvissä. Yritys ei ollut korvannut tapaturmaa tai siitä aiheutunutta sairauslomaa ja syytti työntekijää huolimattomuudesta. Tapaturman jälkeen kyseiseen työkoneeseen oli kuitenkin tehty muutoksia vastaavien tapaturmien estämiseksi.

Monet työntekijät kertoivat, että heidän palkastaan pidätettiin viisi prosenttia sairausvakuutuskortista, jota heille ei kuitenkaan ole annettu. Osa työntekijöistä oli saanut sairausvakuutuskortin vasta pyydettyään sitä toistuvasti työnantajalta. Suurin osa haastatelluista ei ymmärtänyt sairausvakuutuksen ja sosiaaliturvan merkitystä eikä ollut tietoinen esimerkiksi erilaisista lastenhoitoon liittyvistä eduista, joita heidän olisi sen kautta

120 Areca-palmusta saatava marja, jota käytetään yleisesti Aasiassa piristeenä.

Taulukko 3: Työntekijöiden ilmoittamia ongelmia ja TUMin vastaukset niihin.

Työntekijöiden ilmoittama ongelma	TUMin vastaus
TUM maksaa lainmukaisista kuudesta vuosilomapäivästä vain neljä.	TUM tarjoaa työntekijöille kahdeksan vuosilomapäivää, joista se maksaa lainmukaisesti kuusi. ¹²¹
Tehtaan esimiehet vahtivat työntekijöiden wc-käyntejä.	TUMilla ei ole wc-käyntejä rajoittavia käytäntöjä.
Tehtaalla työskentelee alaikäisiä lapsia.	TUMin on vaikeaa puuttua asiaan sillä lapsityöläisillä on Myanmarin viranomaisten myöntämät lailliset henkilötodistukset, joissa on väärä syntymäaika. Löydöksistä kuultuaan TUM lupasi tutkia, mitä se voi tehdä asialle.
Työntekijät maksavat korkeita rekisteröintimaksuja sillä TUM käyttää siirtotyöläisten palkkaamiseen erillistä rekrytointiyritystä.	TUM tutkii mahdollisuutta vähentää työntekijöille aiheutuvia rekisteröintimaksuja.
Siirtotyöntekijät kokevat syrjintää tehtaalla.	TUMissa kaikkia työntekijöitä kohdellaan tasavertaisesti, eikä TUM hyväksy syrjintää.
Työehtosopimuksessa ei ole riittävästi tietoa työehdoista.	TUM tutkii mahdollisuutta lisätä tietoa työehtosopimukseen mutta toteaa, että työntekijöillä on heidän halutessaan mahdollisuus saada tietoa työehdoista tehtaalta.
Työntekijät maksavat korkeita rekrytointimaksuja.	Tehtaan työntekijöiltä ei kerätä rekrytointimaksuja mutta TUM myöntää, että sen on vaikea valvoa tätä käytännössä. TUM on tehnyt virallisen tiedonannon, jossa se on selventänyt käytäntöjä rekrytointimaksuihin liittyen. Rekrytointimaksuja vastaanottavia työntekijöitä rangaistaan asianmukaisesti.
Työntekijöiden passeja ja työlupia on takavarikoitu.	TUMilla on passien säilytyspalvelu, jonne työntekijät voivat vapaaehtoisesti jättää passinsa ja allekirjoittaa sopimuksen passin säilyttämisestä. TUM ei pakota työntekijöitä antamaan passeja työnantajalle. TUM lupaa antaa alkuperäiset työluvut kaikille siirtotyöläisille.
Työntekijät joutuvat maksamaan työvälineistä.	TUM ei voi antaa työntekijöille enempää varusteita Thaimaan verolainsäädännöstä johtuen (ylimääräiset varusteet katsottaisiin veronalaiseksi tuloksi). TUMin mukaan työntekijät huolehtivat joskus epäasianmukaisesti varusteista ja tuolloin TUM velvoittaa heidät ostamaan uusia varusteita omalla kustannuksellaan. TUM lupaa arvioida käytäntöä uudelleen.
Työntekijät eivät ole saaneet sairausvakuutuskortteja vaikka niiden kustannukset vähennetään palkasta. Tehtaan osoittamasta sairaalasta ei saa hyvää hoitoa.	TUM tekee parhaansa saadakseen sairausvakuutuskortit kaikille työntekijöille mahdollisimman nopeasti. Viivytykset johtuvat Thaimaan viranomaisista. TUM kuitenkin lupaa tutkia työntekijähaastattelussa esiin tulleet ongelmat hoidon saamisessa.
TUM ei korvaa tapaturmia työntekijöille lakien mukaisesti.	TUM lupaa tutkia asiaa.
TUM estää työntekijöiden järjestäytymistä.	TUMin mukaan kukaan ei ole koskaan ehdottanut työntekijöiden järjestäytymistä. Yhtiöllä ei ole mitään järjestäytymistä vastaan.

¹²¹ Työntekijöille, jotka ovat työskennelleet tehtaassa alle vuoden tarjotaan vain neljä päivää vuosilomaa.

kuulunut saada. Työntekijät olivat myös tyytyväisiä siitä, että heidän ei ollut lainmukaisesti annettu itse valita haluamaansa sairausvakuutuksen oikeuttamia palveluita tarjoavaa sairaalaa. Työntekijöiden mukaan työnantajan valitsemasta sairaalasta ei saanut kunnollista hoitoa liian suurien potilasmäärien vuoksi.

Molemmissa tehtaissa jaetaan tietoa työturvallisuudesta ja järjestetään esimerkiksi palo- ja harjoituksia. Suurin osa haastatelluista työntekijöistä ei kuitenkaan ollut kuullut tehtaasta työturvallisuudesta eikä tiennyt, keitä sen edustajat olivat. Yksi haastatelluista TUMin työntekijöistä oli osallistunut työturvallisuuskoulutukseen, joka oli järjestetty hänen vapaapäivänään sunnuntai. Osallistumisesta ei ollut maksettu ylityökorvauksia.

Tutkittujen yritysten tehtaissa ei toimi ammattiliittoa. Lähes kukaan haastatelluista työntekijöistä ei edes tiennyt, mikä ammattiliitto on. Yksi ammattiliitosta tietoinen TUMin työntekijä kertoi, että työnantaja ei hyväksy ammattiliittojen muodostamista. Työntekijän mukaan järjestäytymistä suunnitteleva työntekijä erotettaisiin välittömästi.

7.6 TEHTAILLA KÄYTETÄÄN LAPSITYÖVOIMAA

Monet haastatelluista työntekijöistä kertoivat, että sekä TUMin ja Unicord 2:n tehtailla työskenteli 14–17-vuotiaita siirtolaislapsia. Lapset työskentelevät linjastolla, jossa kaloista poistetaan verisuonia ja ruotoja. Haastatellut kertoivat lasten olevan siirtolaisia, joilla on väärennetyt passit. Passien mukaan he ovat 18-vuotiaita. Työntekijät arvelivat Myanmarin viranomaisten säälivän lapsia ja myöntävän heille passeja, joissa on väärä ikä¹²².

Alle 15-vuotiaiden lasten palkkaaminen on Thaimaassa kuitenkin laitonta. Myöskään 15–17-vuotiaat lapset eivät saa tehdä raskasta kokopäivätyötä.

¹²² Myanmarin viranomaisten motiivit väärin passien myöntämiseen eivät Finnwatchin näkemyksen mukaan ole näin selviä. Viranomaisten osallistumisesta ihmiskaupan ylläpitämiseen on raportoitu monissa lähteissä, mm. Shelley L, Human Trafficking - A Global Perspective, 2010.

7.7 SIIRTOTYÖLÄISET KOKEVAT HÄIRINTÄÄ JA SYRJINTÄÄ

Puolet haastatelluista siirtotyöntekijöistä oli kokenut häirintää työpaikalla. Esimiehet kohtelevat siirtolaisia tylymmmin kuin thaimaalaisia ja solvaavat heitä virheistä tai hitaudesta työssä. Yksi Unicordin työntekijöistä kertoi esimiehen vähentävän työntekijöiden ylityitä jos alaiset eivät kunnioita esimiestä tarpeeksi. Esimies oli myös läpsinyt, nipistellyt ja raapinnut työntekijää.

Tehtailla oli muutamia tulkkeja, joiden tulisi auttaa kieliongelmiensa ratkaisemisessa. Tulkeista tietoisia olleet työntekijät kuitenkin kokivat, että tulkit olivat työntekijöitä vastaan ja toimivat tehtaalla työvoimavälittäjinä. Työntekijät olivat pahoillaan muun muassa siitä, että tulkit eivät tule mukaan sairaalaan, jos työntekijä sairastuu tai jos sattuu työtapaturma.

Työntekijöiden mukaan molemmilla tehtailla on liian vähän wc-tiloja miehille ja jonot vessoihin ovat päivittäin pitkiä. Thaimaalaiset esimiehet solvaavat jonoissa siirtotyöläisiä ja syyttävät heitä hidastelusta.

7.8 YRITYSTEN VASTAUKSET

Tutkimusryhmä tapasi marraskuussa 2012 TUMin johtoa keskustellakseen työntekijähaastattelujen tuloksista.¹²³ Paikalla tapaamisessa oli TUMin ylemmän johdon lisäksi myös Thaimaan elintarviketeollisuuden etujärjestön Thai Food Processing Associationin (TFPA) edustaja. TUM ei päästänyt tutkijoita vierailemaan tehtaalla eikä antanut nauhoitettua haastattelua.

TUMin näkemyksen mukaan työntekijöiden kertomuksissa oli monia puutteita ja vääriä tietoja. Yritys kuitenkin myös myönsi joitakin haasteita ja lupasi selvittää esiin tulleita ongelmia. Taulukkoon 3 on koottu työntekijöiden mainitsemia ongelmia ja TUMin vastauksia niihin.

¹²³ TUMin toiveesta järjestettiin myös toinen tapaaminen 9.1.2013.

Taulukko 4: Työntekijöiden ilmoittamia ongelmia ja Unicordin vastaukset niihin

Työntekijöiden ilmoittama ongelma	Unicordin vastaus
Kaikilla työntekijöillä ei ole työsopimuksia.	Unicordin emoyhtiöllä on samanlainen työsopimus kaikille sen omistamille tehtaille. Unicord myöntää, että kaikki työntekijät eivät välttämättä ole saaneet työsopimusta ja yritys aikoo korjata asian.
Työsopimus sisältää vain vähän tietoa työehdoista.	Unicord jakaa tietoa työehdoista tehtaan ilmoitustauluilla.
Tehdas takavarikoi työntekijöiden työluvut.	Unicord lupaa palauttaa työluvut kaikille työntekijöille.
Työntekijät joutuvat maksamaan työvälineistä.	Unicord tarjoaa työntekijöille työpuvun eivätkä työntekijät joudu maksamaan siitä.
Tehdas vähentää työntekijöiden palkkaa jos nämä syyllistyvät rikkomuksiin.	Unicord ei vähennä palkkaa rikkomuksista. Rikkomuksista työntekijät saavat kirjallisen varoituksen.
Työntekijät eivät ole saaneet sairausvakuutus-kortteja vaikka niiden kustannukset vähennetään palkasta.	Unicord tekee parhaansa saadakseen sairausvakuutuskortit kaikille työntekijöille mahdollisimman nopeasti. Viivytykset johtuvat Thaimaan viranomaisista. Unicord kuitenkin lupaa tutkia työntekijähaastatteluissa esiin tulleet ongelmat hoidon saamisessa.
Jotkut esimiehet kiusaavat siirtotyöntekijöitä ja ovat väkivaltaisia heitä kohtaan.	Unicord lupaa tutkia asian. Tehtaalla ei suvaita syrjintää tai kiusaamista. ¹²⁴
Tehtaassa on liian vähän wc-tiloja miehille.	Unicord lupaa puuttua asiaan ja varmistaa wc-tilojen riittävyyden jatkossa. ¹²⁵
Tehtaan tarjoamissa käännöspalveluissa on ongelmia.	Unicord lupaa tutkia asiaa. ¹²⁶
Työntekijät eivät tunne sosiaaliturvaan liittyviä oikeuksiaan.	Unicord kertoo tiedottavansa oikeuksista tehtaan radiossa ja lentolehtisillä.
Tehtaassa on vaarallisia koneita.	Unicord on asentanut koneisiin turvallisuutta lisääviä suojia.
Työntekijät eivät ole saaneet valita sairausvakuutukseen kuuluva sairaala ja sairaalan hoito on huonoa.	Unicord kertoo suosittelevansa työntekijöille aina parasta sairaalaa.

TUMin johdon lisäksi marraskuussa 2012 tavattiin myös Unicordin johtoa. Paikalla tapaamisessa oli Unicordin ylemmän johdon lisäksi myös Thaimaan elintarviketeollisuuden etujärjestön Thai Food Processing Associationin edustaja. Unicord päästi tutkijat

vierailemaan myös Unicord 2:n tehtaalla mutta ei antanut nauhoittaa haastattelua.

Taulukkoon 4 on koottu työntekijöiden raportoimia ongelmia ja Unicordin vastauksia niihin.

¹²⁴ Johdon haastattelun jälkeen Unicord ilmoitti 8.1.2013 Finnwatchille, että se on antanut esimiehille varoituksen epäasiallisesta käytöksestä. Yritys kertoo erottavansa työntekijät, jotka varoituksen jälkeen kohtelevat alaisiaan epäasiallisesti.

¹²⁵ Johdon haastattelun jälkeen Unicord ilmoitti 8.1.2013 Finnwatchille, että se on rakentanut tehtaalle lisää wc-tiloja.

¹²⁶ Johdon haastattelun jälkeen Unicord ilmoitti 8.1.2013 Finnwatchille, että tehtaan tulkit on ohjeistettu auttamaan jatkossa myös sairastuneita työntekijöitä.

Thaimaassa loukataan siirtotyöläisten oikeuksia

Thaimaassa on arvioiden mukaan 2,5 miljoonaa siirtotyöläistä Laosista, Myanmarista ja Kambodžasta. Heistä yhdestä kahteen miljoonaan on rekisteröitynyt tai rekisteröitymisprosessissa¹²⁷ saadakse lainmukaiset asiakirjat. Arviot paperittomien siirtotyöläisten ja heidän perheenjäsentensä kokonaismäärästä vaihtelevat.¹²⁸

Siirtotyöläisten virta Thaimaahan alkoi 1980-luvun lopulla, mistä lähtien naapurimaiden siirtolaisia on rekrytoitu huonopalkkaisiin ja fyysisesti raskaisiin työtehtäviin esimerkiksi kalastusaluksille, kalatehtaille, maataloustöihin, rakennuslalle ja kotiapulaisiksi¹²⁹. Siirtotyöläisistä yli 80 prosenttia on kotoisin Myanmarista¹³⁰.

Thaimaan maahanmuuttopolitiikan on kuvattu keskittyvän kansallisen turvallisuuden takaamiseen, mikä vahingoittaa siirtotyöläisten asemaa. Siirtotyöntekijät nähdään turvallisuusuhkina, minkä vuoksi heitä pyritään kontrolloimaan.¹³¹ Siirtotyöntekijöitä kohdellaan väliaikaisina työntekijöinä, joille myönnetään työlupa muutamaksi vuodeksi rekisteröitymisprosessien kautta. Paperittomille siirtolaisille langetetaan erilaisia rangaistuksia¹³².

Thaimaa on sitoutunut useisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, jotka velvoittavat valtiota suojelemaan ihmisten hyvinvointia ja oikeuksia¹³³. Kansainvälisen työjärjestön ILO:n kahdeksasta perussopimuksesta Thaimaa on ratifioinut viisi. Ratifioimatta on työntekijöiden järjestäytymis- ja neuvotteluoikeuksia koskevat sopimukset 87 ja 98 ja työelämässä tapahtuvaa syrjintää koskeva sopimus 111.¹³⁴ Kuitenkin Thaimaa on ILO:n jäsenenä velvoitettu sitoutumaan työelämän perusoikeuksiin¹³⁵.

Thaimaan työlaainsäädännön (Thailand Labour Protection Act 1998) vähimmäispalkkaa ja työaika koskevat säännökset eivät kuitenkaan koske esimerkiksi maataloustyöntekijöitä tai kotiapulaisia, vaikka kotiapulaisten työehtoihin on luvattu parannuksia¹³⁶. Lisäksi siirtotyöläisillä ei ole oikeutta muodostaa omia ammattiliittojaan, ja työnantajat sekä valtio vastustavat heidän liittymistään ammattiliittoihin¹³⁷. Thaimaa ei ole myöskään ratifioinut YK:n kansainvälistä yleissopimusta siirtotyöläisten ja heidän per-

127 Kansalaisuuden varmennus jo maassa oleville ja muodollisen rekrytoinnin maiden välillä mahdollistava MOU-sopimus

128 Huguët, J. W., Chamratrithirong, A., ja Richter, K. (2011). Thailand Migration Profile teoksessa Thailand Migration Report 2011, s. 9–11 ; U.S. Department of State, 2011 Human Rights report: Thailand, s. 54. Saatavissa osoitteessa <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2011/eap/186310.htm>

129 Archavanitkul, K. ja Hall, A. (2011). Migrant Workers and Human Rights in a Thai Context teoksessa Thailand Migration Report 2011, s. 64.; Huguët, J. W., Chamratrithirong, A., ja Richter, K. (2011). Thailand Migration Profile teoksessa Thailand Migration Report 2011, s. 9–11.

130 Human Rights Watch (2010). From the Tiger to the Crocodile. Abuse of Migrant Workers in Thailand, s. 19.; Huguët, J. W., Chamratrithirong, A., Richter, K. (2011) Thailand Migration Profile, Thailand Migration Report 2011, s. 11–12.

131 Human Rights Watch (2010). From the Tiger to the Crocodile. Abuse of Migrant Workers in Thailand, s. 21, 28.; Archavanitkul, K. ja Hall, A. (2011). Migrant Workers and Human Rights in a Thai Context teoksessa Thailand Migration Report 2011, s. 67–68.

132 Archavanitkul, K. ja Hall, A. (2011). Migrant Workers and Human Rights in a Thai Context teoksessa Thailand Migration Report 2011, s. 68.

133 Ratifioitut sopimukset: Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen, Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus, Yleissopimus lapsen oikeuksista, Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus, Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus. <http://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=4&subid=A&lang=en> (viitattu 7.11.2012)

134 ILO Ratifications for Thailand http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102843 (viitattu 7.11.2012).

135 ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, kohta 2: "Declares that all Members, even if they have not ratified the Conventions in question, have an obligation arising from the very fact of membership in the Organization to respect, to promote and to realize, in good faith and in accordance with the Constitution, the principles concerning the fundamental rights which are the subject of those Conventions" <http://www.ilo.org/declaration/thedeclaration/textdeclaration/lang-en/index.htm> (viitattu 12.11.2012).

136 ILO TRAVAIL Database of Conditions of Work and Employment Laws <http://www.ilo.org/dyn/travail/travmain.home> (Viitattu 7.11.2012) ILO:n lehdistötiedote ILO Thailand welcomes new regulation to improve conditions for domestic workers. Julkaistu 6.11.2012. http://www.ilo.org/asia/info/public/pr/WCMS_192615/lang-en/index.htm (viitattu 12.11.2012).

137 Archavanitkul, K. ja Hall, A. (2011). Migrant Workers and Human Rights in a Thai Context teoksessa Thailand Migration Report 2011, s. 68.

Finnwatchin tutkimuksessa havaittiin ongelmia siirtotyöntekijöiden kohtelussa. Tonnikalatehtailla työskennelleiltä siirtolaisilta oli esimerkiksi takavarikoitu alkuperäiset työluvut, eikä heillä kaikilla ollut kirjallisia työ sopimuksia.

heenjäsentensä oikeuksista. Kyseinen sopimus korostaa kaikkien siirtotyöläisten, myös paperittomien, yhtäläisiä ihmisoikeuksia.¹³⁸

Siirtotyöntekijöiden on raportoitu kohtaavan väkivaltaa ja hyväksikäyttöä muun muassa poliisin, viranomaisten sekä työnantajien puolelta¹³⁹. Paperittomat siirtotyöntekijät ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja heitä uhkaillaan ilmiannoin ja maastakarkotuksin. Myös lapsityötä on havaittu, vaikka tilastoitua tietoa siitä ei olekaan saatavilla¹⁴⁰. Lisäksi pakkotyövoiman käytön on todettu olevan yleistä¹⁴¹. Siirtotyöntekijöiden hyvinvointia heikentävät myös puutteellinen terveydenhuolto ja asumisolot. Monella siirtotyöntekijällä ei esimerkiksi ole käytössä puhdasta vettä.¹⁴²

Työluvan saaneilla, rekisteröityneillä siirtotyöntekijöillä on paremmat mahdollisuudet oikeuksiensa turvaamiseen. He ovat esimerkiksi oikeutettuja sosiaaliturvaan ja terveydenhuoltoon. Kuitenkin heillä on yleisesti ottaen huonot työolot ja vähimmäispalkkaa pienemmät tulot. Myös työnantajan vaihto on tehty hyvin vaikeaksi (rekisteröintijärjestelmä vaatii työntekijää

sitoutumaan työnantajaan) ja työnantajien on kerrottu takavarikoivan passeja ja työ lupia.¹⁴³ Nämä seikat rajoittavat siirtotyöntekijöiden liikkuvuutta ja työmarkkinoille osallistumista. Lisäksi työntekijöiden vapautta liikkua ja kommunikoida rajoitetaan viidessä maakunnassa esimerkiksi kännykkä- ja ajoneuvokielloilla¹⁴⁴. Majoittuminen siirtolaisille tarkoitetuilla erillisillä alueilla ja kielitaidottomuus lisäävät siirtotyöntekijöiden kokemaa turvattomuutta ja ihmisoikeusloukkauksia. Siirtotyöntekijät eivät myöskään usein ole tietoisia omista oikeuksistaan.¹⁴⁵

Vuoden 2012 lopulla Thaimaan työministeriö ilmoitti karkoittavansa maasta kaikki ilman virallista työlupaa työskentelevät siirtolaiset. Arviot karkoitettavien siirtolaisten määrästä vaihtelevat 300 000:n ja kahden miljoonan välillä. Ihmisoikeusjärjestöt ovat arvostelleet karkoituksia kovin sanoin. Niiden pelätään entisestään lisäävän siirtolaisten hyväksikäyttöä.¹⁴⁶

138 UNESCO International Migration Convention <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/international-migration-convention/> (viitattu 7.11.2012).

139 Human Rights Watch (2010). From the Tiger to the Crocodile. Abuse of Migrant Workers in Thailand.

140 Jampaklay, A. (2011), Migration and Children teoksessa Thailand Migration Report 2011, s. 99.

141 Human Rights Watch (2010). From the Tiger to the Crocodile. Abuse of Migrant Workers in Thailand, s. 52.; U.S. Department of State, 2011 Human Rights report: Thailand, s. 549–50. Saatavissa osoitteessa <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2011/eap/186310.htm>

142 Migration and Thailand: Policy, Perspectives and Challenges, 2012: 27

143 Thaweesit, S. ja Napaumporn, B. (2011). Integration of Minorities in Thailand teoksessa Thailand Migration Report 2011 s. 141.

144 Human Rights Watch (2010). From the Tiger to the Crocodile. Abuse of Migrant Workers in Thailand. s. 28–35.

145 Human Rights Watch (2010). From the Tiger to the Crocodile. Abuse of Migrant Workers in Thailand. s. 90.

146 Esim. Bangkok Post, Deporting migrants is short sighted, <http://www.bangkokpost.com/opinion/opinion/326851/why-deporting-migrants-is-short-sighted> ja Unverified workers face deportation next month, <http://www.bangkokpost.com/news/local/323401/unverified-workers-face-deportation-next-month> (viitattu 7.1.2013); Al Jazeera, Migrant workers in Thailand face deportation, <http://www.aljazeera.com/news/asia-pacific/2012/12/201212213171994959.html> (viitattu 7.1.2013)

8. ESIMERKKI: Kaupan omien merkkien mehuja tehdään pakkotyöllä

Toinen tapaustutkimus tarkastelee Suomessa myytävien private label -mehujen tuontantoloja. Se toteutettiin Prachuap Kiri Khanin maakunnassa sijaitsevassa Natural Fruit -yhtiön tehtaassa Thaimaassa marraskuussa 2011. Tutkimusta varten pyysimme alihankkijatietoja SOK:lta ja Keskolta sekä niiden suomalaiselta mehutuottajalta Vip-Juicemakerrilta. Myöhemmin saimme tietää, että myös Eldorado-merkillä valmistettavat ananastäysmehut valmistetaan samalta tehtaalta tulevasta raaka-aineesta¹⁴⁷. Kenttätutkimuksesta vastasi Thaimaan Mahidol-yliopiston siirtolaiskysymysten asiantuntija Andy Hall yhdessä paikallisten yhteistyökumppaneiden kanssa

Tutkittu tehdas tuottaa ananasmehutiivistettä sekä erilaisia ananassäilykkeitä. Haastatellut 12 työntekijää työskentelivät tehtaassa eri osastoilla ja heidän tehtävinään oli muun muassa valvoa ananasten kuorimista, viimeistellä kuorittuja ananaksia, osallistua tuotteiden purkittamiseen sekä huolehtia tehtaassa hygieniasta.

Tutkitussa tehtaassa on arviolta 800 työntekijää, joista noin 100 on kansalaisuudeltaan thaimaalaisia ja 700 myanmarilaisia. Haastateltujen työntekijöiden ja kansalaisjärjestöjen arvioiden mukaan tehtaassa työntekijöistä noin 200 on paperittomia siirtolaisia, jotka ovat maassa ilman työlupaa.

Tutkimukseen haastateltujen työntekijöiden nimiä tai kuvia ei julkaista heidän suojelemiseksi.

Kuten seuraavissa luvuissa kuvatuista löydöksistä havaitaan, tutkitussa tehtaassa syylistyttiin vakaviin ihmisoikeusloukkauksiin ja laittomuuksiin. Finnwatch on joulukuussa

¹⁴⁷ Lidl antoi Finnwatchille vain maatasolla liikkuvaa tietoa alihankkijoistaan. Lidlin Suomessa myytävä ananasmehu tuotetaan Italiassa eikä sen valmistaja kuulunut Refresco-konserniin.

Thaimaan ananasteollisuudessa on vakavia ongelmia

Thaimaa on maailman suurin ananastuotteiden tuottajamaa¹⁴⁸. Ala on työvoimavaltainen, ja suuri määrä työntekijöitä tarvitaan viljelyn eri vaiheisiin sekä pakkaamiseen ja jalostukseen.

Thaimaan ananastuotantoon liittyy useita ihmisoikeusongelmia. Näitä ovat muun muassa työntekijöiden kehnot ja vaaralliset työolot, alhainen palkkaus, järjestäytymisvapauden loukkaukset ja kohtuuttomat ylityöt.

Keväällä 2012 Thaimaan suurimpiin ananasmehua tuottaviin yrityksiin kuuluvan Vita Foods -yhtiön tehtaassa työntekijöiden uusiin kärsivän elämiseen riittämättömistä palkoista, laittomista palkan pidätyksistä ja velkaorjuudesta. Lisäksi työntekijöillä ei ollut tehtaalla käytössä puhdasta juomavettä, eivätkä he olleet saaneet pitää sairauslomapäiviä tai vuosilomia. Yli puolet tehtaassa 7 000 työntekijästä on myanmalaisia siirtotyöntekijöitä, joista osa oleskelee maassa ilman asianmukaisia työlupia.¹⁴⁹

¹⁴⁸ FAO statistics on canned pineapple and pineapple concentrate, <http://faostat.fao.org/site/342/default.aspx> <http://faostat.fao.org/site/342/default.aspx>

¹⁴⁹ Bangkok Post. 1.7.2012. Lip service alone won't end migrant labour misery, say activists. <http://www.bangkokpost.com/print/300448/> (Viitattu 17.12.2012)

2012 tehnyt löydöksistä ilmoituksen Suomen, Thaimaan ja EU:n viranomaisille sekä valikoituille kansainvälisille ja thaimaalaisille ay- ja ihmisoikeusjärjestöille.

Natural Fruit kieltäytyi kaikesta yhteistyöstä tutkijaryhmän kanssa kenttätutkimuksen aikana eikä suostunut tapaamaan tutkijoita lukuisista yhteydenotoistamme huolimatta.

8.1 "KUKAAN EI HALUA TYÖSKENNELLÄ TÄÄLLÄ"

Työntekijähaastatteluissa kävi nopeasti selväksi, että ananasmehutiivistettä tuottavan tehtaan työolot poikkesivat merkittävästi tonnikalatehtaista. Esimerkiksi tutkijoiden tiedustellessa tehtaan käytäntöjä rekrytointimaksujen suhteen useat haastatellut kertoivat, ettei tehdas peri työntekijöiltä rekrytointimaksuja, sillä kukaan ei muutenkaan haluaisi työskennellä siellä.

Tutkitulla tehtaalla on erilaisia keinoja pitää työntekijät talossa. Tehdas on takavarikoinut passit ja työluvut suurimmalta osalta haastatelluista siirtotyöntekijöistä. Tehdas ei anna henkilöpapereita työntekijöille takaisin edes erillisestä pyynnöstä. Työntekijöiden mukaan jotkut tehtaan työntekijät, joita johto pitää luotettavina, saavat väliaikaisesti passinsa takaisin esimerkiksi vierailukseen kotimaassaan loma-aikoina sillä ehdolla, että he jättävät suuren summan (1 000 bahtia, 25 euroa) pantiksi työnantajalle. Tehdas ei myöskään myönnä työntekijöille lupaa vaihtaa työnantajaa. Iso osa haastatelluista työntekijöistä oli paperittomia ja saapunut maahan salakuljettajan avulla. He olivat täysin riippuvaisia tehtaasta ja sen solmimasta laittomasta yhteistyöstä paikallisen poliisin kanssa. Työskentely maassa ilman työlupaa on Thaimaan lakien vastaista.

Työntekijöille ei tarjota työnantajan puolelta mitään varusteita. He maksavat itse jalkineista 125 bahtia (3,1 euroa), käsineistä 35 bahtia (0,8 euroa), päähineestä 75 bahtia (1,9 euroa), T-paidasta 158 bahtia (3,9 euroa), suojavaivatista 45 bahtia (1,1 euroa) ja hiusverkosta 25 bahtia (0,6 euroa). Osa varusteista kuluu nopeasti, jonka jälkeen työntekijöiden

Vip-Juicemaker valmistaa vähittäiskauppojen omien merkkien mehuja

Vuonna 1996 perustettu Vip-Juicemaker Oy toimii kaupan keskusliikkeiden ja kauppaketjujen private label -tuotteiden toimittajana. Yhtiö valmistaa mehuja, mehujuoimia, hyvinvointijuomia, energiajuomia sekä virvoitusjuomia. Vuonna 2011 Vip-Juicemakerin liikevaihto oli 60 miljoonaa euroa.¹⁵⁰ Sen asiakkaita ovat muun muassa SOK, Kesko ja Tuko Logistics.

Vip-Juicemaker on osa hollantilaista Refresco-konsernia. Refrescolla on 26 tehdasta kahdeksassa Euroopan maassa. Yhtiön toimintaperiaatteena on tarjota paikallista palvelua paikallisille asiakkaille. Refrescon tytäryhtiöt hyötyvät muun muassa emoyhtiön keskitetyistä raaka-aineostoista. Yhtenä keskeisimpänä kilpailuvalttinaan Refresco pitää hintaa. Vuonna 2011 yhtiön liikevaihto oli noin 1,5 miljardia euroa.¹⁵¹

Tässä tutkimuksessa tutkitun tehtaan ananasmehutiivisteeseen toimittaa Refrescolle Hollannissa toimiva Prodalim B. V.¹⁵² Prodalim on osa israelilaista Berezovsky International -konsernia.¹⁵³

Refresco auditoi itse riskimaissa sijaitsevat toimittajansa. Yritys kertoo tarkastavansa paikan päällä laatu- ja tuoteturvallisuuden lisäksi sosiaalista vastuuta koskevia asioita, kuten sen, että viljelmillä tai tehtaissa ei ole lapsityövoimaa, että työolot ovat inhimilliset ja että työntekijät käyttävät tuotantoyksiköissä suojavaatteita. Refresco on auditoinut alihankintaketjunsä thaimaalaiset tuotantolaitokset ja niiden viljelmät vuosina 2010, 2011 ja 2012.¹⁵⁴

150 Vip-Juicemaker Oy, <http://www.vip-juicemaker.fi/index.php?id=11> (viitattu 10.12.2012); Vip-Juicemaker Oy, Petri Hanhineva, sähköposti 11.12.2012

151 Refresco, Annual report 2011, saatavilla osoitteessa: http://www.refresco.com/wp-content/uploads/2012/04/Refresco_Group_BV_Annual_Report_2011.pdf

152 Vip-Juicemaker Oy, Petri Hanhineva, sähköposti 11.12.2012

153 Berezovsky International Ltd, www.wb-il.com/

154 Vip-Juicemaker Oy, Petri Hanhineva, sähköposti 11.12.2012

Pakkotyö ja ihmiskauppa

Pakkotyö ja ihmiskauppa ovat ihmisarvoa loukkaavia rikoksia, joita pidetään myös nykyaikaisina orjuuden muotoina. Pakkotyö ja ihmiskauppa kohdistuvat usein yhteiskunnan haavoittuvaisimpiin ja köyhimpiin ihmisiin, kuten naisiin, lapsiin ja siirtolaisiin.

YK:n Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan mukaan ihmiskauppa tarkoittaa ihmisten myymistä, välitystä, värväämistä ja kuljettamista hyväksikäyttötarkoituksessa esimerkiksi prostituutiota, pakkotyötä tai elinkauppaa varten. Ihmiskauppa on vallan väärinkäyttöä, jossa ihmisiä hyväksikäytetään, huijataan ja kiristetään.¹⁵³

Pakkotyöhön tähtäävän ihmiskaupan arvioidaan muodostavan 36 prosenttia kaikesta ihmiskaupasta¹⁵⁴. Kansainvälinen työjärjestö ILO määrittelee pakkotyön työnä, johon ihminen ei ole itse suostunut, mutta jota häneltä vaaditaan rangaistuksen uhalla. Pakkotyön muotoja ovat esimerkiksi velkaorjuus ja muut pakottavat työvoiman muodot.

ILOn mukaan pakkotyön uhreja on noin 21 miljoonaa koko maailmassa. Tämä sisältää myös ihmiskaupan pakkotyötä ja seksuaalista hyväksikäyttöä varten. Aasian ja Tyynenmeren alueella pakkotyövoima on kaikkein yleisintä: uhreja on arvioitu olevan kaiken kaikkiaan lähes 12 miljoonaa.¹⁵⁵ Thaimaassa pakkotyössä olevia ihmiskaupan uhreja on raportoitu olevan kalastusaluksilla, kalatuotannossa, vaatetuotannossa, kotitaloustöissä sekä tehtailla. Suurin osa Thaimaassa tiedossa olevista uhreista on siirtolaisia Thaimaan naapurimaista. Erään arvion mukaan 57 prosenttia Samut Sakhonin alueen myanmarilaisista kalastusteollisuuden työntekijöistä on pakkotyövoimaa.¹⁵⁶

Finnwatchin tutkiman ananasmehukonsentraattia tuottavan tehtaan työolot täyttivät monelta osin ihmiskaupan ja pakkotyön määritelmät. Laittomasti maahan tuodut paperittomat siirtotyöläiset olivat tehtaan johdon ja korruptoituneen poliisin armoilla. Työntekijöiltä oli otettu pois työluvut ja passit ja heitä estettiin erilaisin keinoin lopettamasta työtä. Heitä myös pakotettiin laittomiin ylitöihin.

pitää korvata niitä uusilla omalla kustannuksellaan. Lisäksi tehdas edellyttää, että kaikilla työntekijöillä on tehtaan oma henkilökortti, joka työntekijöiden tulee ostaa 20 bahtin (0,5 euroa) hintaan.

8.2 TYÖNTEKIJÖILLE MAKSETAAN LAITTOMAN PIENIÄ PALKKOJA JA TEETETÄÄN MIELIVALTAISESTI YLITÖITÄ

Kaikkien haastateltujen työntekijöiden palkka jäi alle paikallisen minimipalkan (240 bahtia/päivä¹⁵⁹). Heidän päiväpalkkansa vaihteli välillä 200–230 bahtia (5–5,7 euroa). Korvaukseen vaikutti esimerkiksi työntekijän status: paperittomat siirtolaiset saivat vähemmän palkkaa kuin työluvan saaneet siirtolaiset. Työntekijöillä ei ollut kirjallisia työsopimuksia eikä oikeutta vuosilomaan.

Suurin osa haastatelluista työntekijöistä työskenteli kuutena päivänä viikossa, mutta joskus heillä teetettiin töitä myös sunnuntaisin. Kiireisimpinä aikoina ylityömäärät ovat erittäin suuria. Haastatellut työntekijät kertoivat tekevänsä jopa 5–10 tuntia ylitöitä päivässä. Ylityöt ovat myös pakollisia. Haastateltujen mukaan on tavallista, että yliväsyneet työntekijät itkevät, nukahtelevat tai pyörtyvät kesken työn. Työläiset eivät myöskään voi poistua työpaikalta kesken ylityövuoron. Saadakseen luvan lähteä esimerkiksi sairauden takia heidän täytyy saada esimiehensä allekirjoittama todistus tai he menettävät koko päivän palkan. Toisaalta palkka on niin pieni,

155 UNODC Human Trafficking <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/index.html#Fulltext> (Viitattu 13.12.2012), UNODC Global Report on Trafficking on Persons 2012 saatavilla osoitteessa http://www.ungift.org/doc/knowledgehub/resource-centre/UNODC/Trafficking_in_Persons_2012.pdf.

156 UNODC Global Report on Trafficking on Persons 2012.

157 ILO Global Estimate of Forced Labour 2012, saatavilla osoitteessa http://www.ilo.org/sapfl/Informationresources/ILOPublications/WCMS_182004/lang-en/index.htm.

158 2012 U.S. Department of State Trafficking in Persons Report, saatavilla osoitteessa <http://www.state.gov/documents/organization/192598.pdf>.

159 Alueellinen minimipalkka nostettiin vuoden 2013 alussa koko Thaimaassa 300 bahtiin päivässä, ks. <http://www.mcot.net/site/content?id=50ab5300150ba0822e0000a3#.UKykloWeBgx> (viitattu 21.11.2012)

että monet työntekijät haluavat itsekin tehdä ylitöitä selvittääkseen. Ylitöistä maksettiin työntekijästä riippuen 30–35 bahtia tunnissa. Alueen laillinen ylityökorvaus on 45 bahtia tunnissa.

Palkasta tehdään työntekijöiden mukaan erilaisia epäselviä pidätyksiä. Siitä vähennetään erilaisissa erissä työlupamaksuja ja sairausvakuutusmaksuja. Työntekijät eivät saa palkkakuitteja eivätkä he ymmärrä kaikkia vähennyksiä. Muutamat haastatellut työntekijät kertoivat, että tehdas pidättää työlupamaksuja palkasta loputtomasti (sittenkin kun koko työlupa on jo maksettu), elleivät työntekijät ole tarkkana ja huomauta asiasta. Tehtaalla on myös rangaistusmaksuja. Esimerkiksi jos siirtotyöntekijä¹⁶⁰ käyttää wc:ssä aikaa yli 10 minuuttia, hänen palkastaan vähennetään puolen tunnin palkka.

Työntekijät saavat palkan tilille kahdesti kuu-kaudessa. Tehdas on avannut työntekijöille omat tilit, joista se veloittaa avausmaksua 200 bahtia (5 euroa). Tehdas ei maksa työntekijöille minkäänlaisia bonuksia.

Kun tehtaalla ei ole riittävästi tuotantoa, se suljetaan ja työntekijät lähetetään kotiin kesken työpäivän. Työntekijöille ei makseta lainkaan palkkaa ajasta, jolloin tehdas on kiinni: heinäkuusta syyskuuhun työntekijöillä ei ole mitään tulonlähteitä. Tuona aikana työntekijät koettavat löytää joitain väliaikaisia töitä ja yrittävät välttää pidätyksiä lahjomalla poliisia.

Tehtaalla ei ole ammattiliittoa.

8.3 SIIRTOTYÖNTEKIJÖITÄ SYRJITÄÄN JA KOHDELLAAN VÄKIVALTASESTI

Haastatellut siirtotyöntekijät kertoivat tehta-
an esimiesten kohtelevan siirtolaisia usein paljon epäkohteliaammin kuin thaimaalaisia työntekijöitä. Siirtotyöntekijät kohtaavat työpaikalla myös väkivaltaa vartijoiden ja esimiesten taholta. Haastatellut työntekijät kertoivat, että

joskus työntekijöitä lyödään kielimuurin tai erimielisyyksien takia.

Siirtotyöntekijöitä syrjittiin myös erilaisissa rangaistuskäytännöissä ja palkkauksessa (ks. luku 8.2). Haastatellut työntekijät kertoivat myös, että tehta-
an työturvallisuudesta vas-
taavien komiteoiden jäsenenä on vain thaimaalaisia työntekijöitä.

8.4 TEHTAAN TYÖOLOJAT OVAT VAARALLISIA

Haastateltujen työntekijöiden mukaan tehtaassa on erittäin kuuma, sillä siellä ei ole ilmastointia. Kuumimpia ovat huoneet, joissa ananasta keitetään. Työntekijät sanoivat lämpöhalvausten ja pyörtymisten olevan yleisiä. Tehtaalla on vain kaksi juoma-automaattia, joista ei riitä kylmää vettä kaikille.

Työntekijät tekevät pitkiä päiviä samoja työtehtäviä samassa asennossa ilman liikunta-
taukoja. Linjastoilla käytetään voimakkaita puhdistuskemikaaleja, ja osa työntekijöistä saa kloorista allergisia oireita.

Työntekijöiden mukaan osa tehta-
an koneista on vaarallisia ja varomattomien työntekijöiden vaatteita tai ruumiinosia saattaa jäädä kiinni koneisiin ja aiheuttaa näin tapaturmia. Kolme haastateltua työntekijää kertoi tapauksesta, jossa työntekijä oli kuollut koneesta saamaansa sähköiskuun. Kuolleen työntekijän omaisille oli maksettu korvauksia 20–30 000 bahtia (570–750 euroa), vaikka lain mukaan korvauksia olisi pitänyt maksaa 300 000 bahtia (7 500 euroa). Yksi työntekijä kertoi myös kollegansa menettäneen sormensa työ-
koneessa, mutta jääneen kokonaan ilman korvauksia.

Tehtaassa on myös liian vähän wc-tiloja miehille. Sadoille miespuolisille työntekijöille on vain kuusi wc:tä.

Tämän selvityksen ollessa menossa painoon Finnwatch sai tietää, että ananasmehukonsentraattia valmistava tehdas oli ilmoittanut työntekijöilleen, ettei se aio maksaa vuoden 2013 alusta voimaan astuneen minimipalkkasäädöksen mukaisia palkkoja.

¹⁶⁰ Haastateltujen työntekijöiden mukaan tätä vähennystä ei sovelleta tehta-
an thaimaalaisiin työntekijöihin.

9. Suositukset

Selvityksessä havaittiin vakavia puutteita Suomessa myytävien kaupan omien merkkien tuotteiden vastuullisuudesta.

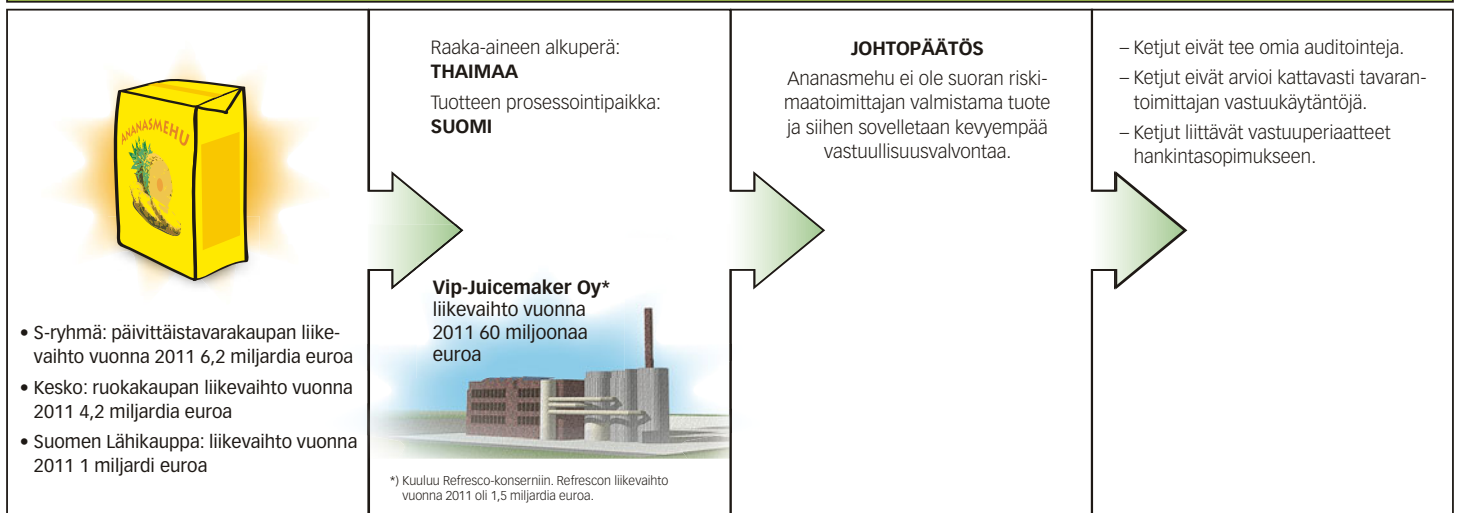
Vähittäiskaupan ketjujen S-ryhmän, Keskon ja Suomen Lähikaupan/Tuko Logisticsin hankkimia tonnikalatuotteita tuottavilla tehtailla muun muassa maksettiin hyvin pientä peruspalkkaa, kaikilla työntekijöillä ei ollut työehtosopimuksia ja tehtailla työskenteli väärennettyjen passien turvin alaikäisiä lapsia. Erittain vakavia ihmisoikeusloukkauksia, kuten pakkotyöhön ja ihmiskauppaan viittaavia käytäntöjä, löydettiin ananasmehutiivistettä

tuottavasta tehtaasta, joka toimitti raaka-ainetta Suomessa prosessoitaviin ja markkinoitaviin private label -mehuihin.

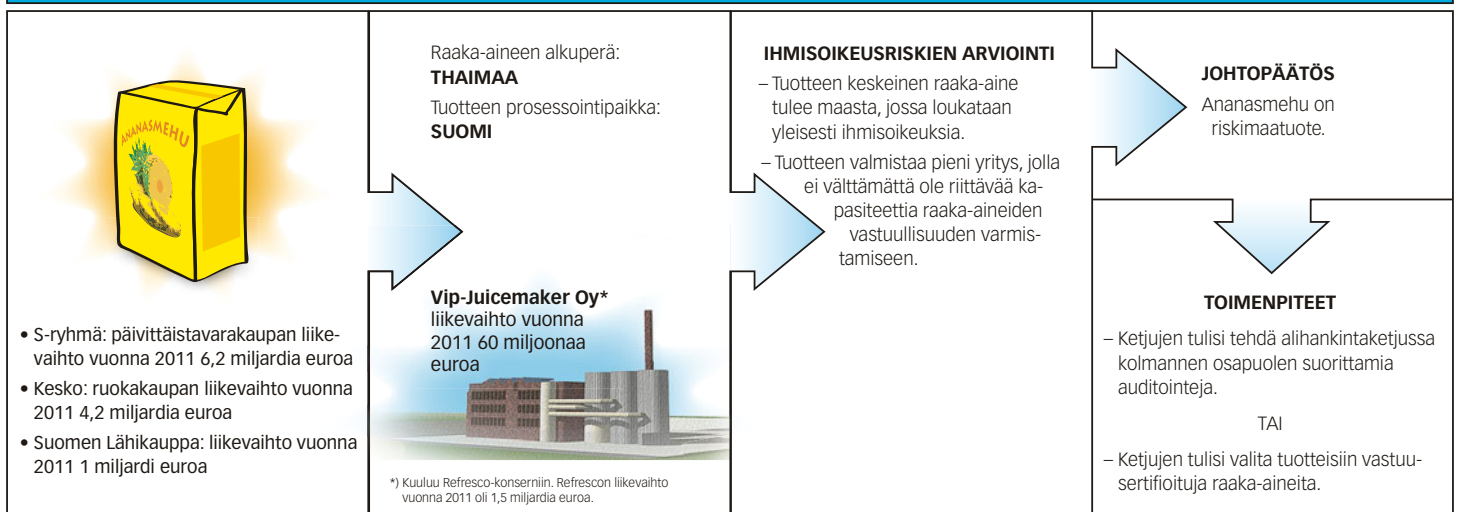
Kaikkien kauppaketjujen ihmisoikeusriskien arvioinnissa ja ihmisoikeusriskeihin puuttumisessa on selviä puutteita. Suomessa toimivilla ketjuilla ei myöskään ole julkisia ostajavoiman mahdollisia väärinkäytöksiä ehkäiseviä vastuullisuusohjeistoja.

Ongelmiin on mahdollista puuttua. Lopuksi listaamme joukon toimintasuosituksia tilanteen parantamiseksi.

NYKYINEN KÄYTÄNTÖ

FINNWATCHIN SUOSITUS

Vähittäiskaupan vastuullisuustoimenpiteiden tulee olla riittäviä, perustua kattavaan ihmisoikeusriskien arviointiin ja ulottua koko tuotantoketjuun.

SUOSITUKSET YRITYKSILLE

- Vähittäiskaupan ketjujen tulee yhdessä sitoutua tässä tutkimuksessa julki tuotujen alihankintaketjussaan tapahtuvien vakavien ihmisoikeusloukkauksien ja laittomuuksien korjaamiseen kaikin käytössään olevin keinoin. Ostoja ei tule lopettaa tutkitusta ananasmehutiivistettä valmistavasta tehtaasta, vaan kaikkien ostajien tulee sitoutua toiminnan kehittämiseen vastuulliseksi yhdessä Thaimaan viranomaisten ja järjestöjen kanssa.
- Vähittäiskaupan ketjujen tulee kantaa vastuu private label -tuotteidensa koko tuotantoketjusta YK:n ja OECD:n yritysvaluuhojeistojen mukaisesti. Tuotteiden riskimaaluokittelun ja siihen liittyvien toimenpiteiden tulee perustua kattavaan ihmisoikeusriskien arviointiin ja ulottua riittävän alas tuotantoketjussa.
- Jos vähittäiskaupan ketjuilla ei ole resursseja ulottaa omien merkkien tuotteiden valvontaa riittävän pitkälle alihankintaketjussa, niiden tulee siirtyä käyttämään kolmannen osapuolen sertifioimia raaka-aineita.
- Vähittäiskauppaketjujen tulee selkeästi viestiä kuluttajille oman vastuuvastuunsa rajoitteista. Kuluttajille ei tule antaa virheellistä kuvaa siitä, että ketjujen koko riskimaa-hankinta olisi BSCI-auditointijärjestelmän piirissä.
- Kauppaketjujen tulee laatia julkiset vastuuhjeistot omalle ostotoiminnalleen. Käytössä pitäisi olla myös valitusmekanismeja, joiden kautta tuottajat voisivat raportoida kohtaamistaan ostotoimintaan liittyvistä ongelmista.
- S-ryhmä toimi ketjuista esimerkillisen läpinäkyvästi ja kertoi Finnwatchille avoimesti alihankkijoistaan ja käytännöistään. Muilla vähittäiskaupan toimijoilla on tässä merkittävästi parannettavaa. Läpinäkyvyys ja avoimuus on ensimmäinen askel yritys vastuun toteutumiseen. Päivittäistavarakauppa ry on jo vuonna 2001 antamassaan lausunnossa todennut, että yhteistyö kansalaisjärjestöjen kanssa muodostaa laajemman pohjan yritysten eettisten normien toimeenpanolle.¹⁶¹

PÄÄTTÄJILLE

- Valtioneuvosto on sitoutunut YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevien Ruggien periaatteiden toteutumisen edistämiseen Suomessa. Periaatteiden toimeenpanoon ja sen taustavalmisteluun on varattava riittävät resurssit. Työ- ja elinkeinoministeriön ja yritys- ja yhteiskuntavastuun neuvottelukunnan tulee toimia proaktiivisesti periaatteiden jalkauttamiseksi kaikkiin suomalaisiin yrityksiin.
- Kuluttajalähtöiset kilpailulait ja -säännökset eivät ole riittäviä, vaan kilpailun oikeudenmukaisuutta ja toimivuutta tulisi tarkastella ja säädellä myös ihmisoikeusnäkökulmasta.

KULUTTAJILLE

- Kuluttajien tulee vaatia vähittäiskaupalta lisää tietoa niiden myymien tuotteiden vastuullisuudesta.
- Kuluttajien tulisi valita käyttämänsä vähittäiskauppa vastuullisuuden perusteella pelkän halvimman hinnan sijaan.

Finnwatch ry
Pääskylänrinne 7 B 62
00550 Helsinki
info@finnwatch.org
www.finnwatch.org